

Antal Péter

AZ ÁLLAM ISMÉRVEINEK SAJÁTOS TARTALMA A HORTHY-KORSZAK
EGYES POLITIKAI GONDOLKODÓINAK BÜLCSELETÉBEN

Munkám a politikai és jogi tanítások diszciplinájába illeszkedik. Mivel azonban tárgya az állam, így elkerülhetetlen, hogy államelméleti vetületei jelentkezzenek, mint ahogy a politikai és jogi tanítások tudománya is sok szálal kapcsolódik az állam- és jogelmülethez, illetve a filozófiához, - mely utóbbi kapcsolódásnak inkább tudománytörténeti gyökerei vannak.

"A politikai és jogi gondolkodás specifikuma a filozófia történetéhez, de az állam- és jogelmélet történetéhez képest is abban van, hogy a politikai és jogi nézeteket, belső strukturájukban és társadalmi funkciójukban elemzi."¹

Dolgozatom tárgya az államra, annak ismerveire vonatkozó hivatalos tanítások a Horthy-kori Magyarországon, s e tárgy elemzéséhez, vizsgálatához használhatom fel a politikai és jogi tanítások módszerét, az állam- és jogelmélet kategóriáit, valamint a filozófia-történet kutatás eredményeit. A politikai és jogi gondolkodás története tudományát sokrétű, szerteágazó strukturájában a dialektikus logika törvényei és kategóriái segítségével, mint módszertannal művelhetjük. Így e tárgy tanulmányozásához elengedhetetlen a dialektikus materializmus módszerének alkalmazása. "Ha általánosan akarunk fogalmazni: politikai és jogi nézetek alatt olyan eszméket, gondolatokat értünk, amelyek kifejezik a harcban álló társadalmi osztályoknak, különösen a politi-

kai hatalomhoz, illetve annak formáihoz, feladataihoz és eszközeihez való viszonyát."²

E munkában az adott korszak állambölcseletének fő kérdései vizsgálatával igyekszem megvilágítani ezt az apologetikát, amelyet a Horthy-korszak legalizált gondolkodói kifejtettek, azonban a terjedelmi korlátok miatt nem adhatok közel sem teljes képet a kor hivatalos irányzatáról. A lehetőségek figyelembe vételével a korszak gondolkodói közül igyekeztem úgy válogatni, hogy ezek a személyek méltán reprezentálják az egész korszak elismert bölcseletét. Így került munkámba Kornis Gyula, a kulturpolitikus, aki a maga személyében képviselte mind az egyházi, mind az állami hierarchiát, Horváth Sándor az egyház képviselőjeként, Prohászka Lajos "a nemzet karakterológusa", Magyary Zoltán, mint a közigazgatási racionalizáló bizottság kormánybiztosa, Kövessi József a "hivatalnok állam" képviselője, valamint Krisztics Sándor.

Dolgozatom eredetileg tartalmazta Concha Győző államtanát is, mely azonban kronológiailag nem alkotott koherens egészet a dolgozat többi fejezetével. Indokoltságát azonban mégis az szolgálta, hogy Concha konzervatív reakciós nézeteivel szellemi hatásában mintegy eltörölte a korszakhatárokat és szellemiségében is továbbható erőként a ténylegesen e korszakban alkotó teoretikusok kiinduló forrásává vált. A terjedelmi korlátok nem tették lehetővé a dolgozat teljes bemutatását, de mivel Concha tételei explicite vagy implicite a kiadásra kerülő fejezetekben szerepelnek, így e fejezet hiánya nem jelenti a dolgozat tényleges megcsonkítását.

I.

A társadalmi és ideológiai viszonyok fő vonásai a Horthy-korszakban

1. A restauráció és a fehérterror

A tanács hatalom vérbefojtása után az ellenforradalom állama legfontosabb feladatának tartotta a jogfolytonosság

visszaállítását, hogy a burzsoázia és a nagybirtokosság uralmát újra kezébe vehesse, tehát restaurálták a feudál-kapitalista államot és jogot.

A Peidl-kormány visszaállította a tőkés magántulajdont, ezt követően Friedrich István vezetésével megalakult a kiváltságosokat magában foglaló kormány; és az uralkodó osztályok uralmuk biztosítása érdekében a nyílt terrortól sem tartózkodtak - az országban gátlástalan tiszti bandák uralma, a fehérterror dult.

1919 augusztusától hosszú hónapokon át a brutális terror légköre ülte meg Magyarországot. A kormány, a tiszti különítmények és a román hatóságok mindent megtettek a Tanácsköztársaság felszámolására, a forradalom résztvevőinek "megbüntetésére".

"Friedrich-kormány idején teljesen felszámolták a forradalom még megmaradt vívmányait. A földbirtokokat visszaadták régi tulajdonosaiknak, megszüntették a Tanácsköztársaság idején bevezetett munkanélküli- és szénsegélyt, érvénytelenítették a mezőgazdasági munkások kollektív szerződését, leszállították az ipari és mezőgazdasági munkabéreket, illetve azok megállapítását a munkáltatókra bízták. Rendeletileg visszaállították az 1918 október 31-i közigazgatási hatóságokat, központi nyomozó testületet szerveztek a forradalomban részt vett személyek felkutatására, augusztus 20-án ismét életbelépett a háború során már alkalmazott internálási rendelet, amely alapján "preventív céllal" őrizetbe vették és bírósági eljárás nélkül fogvatartották mindazokat, akiket a kormányhatalom a rendszer szempontjából veszélyesnek ítélt."

A siófoki fővezérség és a tiszti különítmények százával fogták el a munkástanácsok tagjait; kommunistákat, szociáldemokratákat, munkásokat és értelmiségieket egyaránt rettentő kínzásoknak vetettek alá, majd kivégezték őket. Siófok, Tapolca, Marcali, Szekszárd neve a szörnyű gyilkosságok révén vált hírhedté az országban. A kegyetlenkedésekben élen jártak a Prónay és az Ostenburg-Moravek különítmények.

A fővezérség mintegy százhatvan fős törzskarában legjelentősebb szerepe a hírszerző és katonapolitikai csoportnak volt, - ez kapta a kommunista üldözés és a belpolitikai ellenőrzés feladatát.

A tiszti különítmények kegyetlenkedéseivel és vérengzéseivel párhuzamosan folyt a "törvényes" megtorlás is. A fővárosi és vidéki fogházak zsufolásig megteltek elfogott forradalmárokkal. Sorozatosan hoztak halálos bírói ítéleteket.

"Az ellenforradalom győzelmét követő három hónapban a magyar ellenforradalmárok és a román megszállók mintegy 5 ezer embert öltek meg és több mint 70 ezret zártak börtönbe, internáló táborokba. 100 ezerre tehető az emigrációba kényszerült munkások, értelmiségiek száma. Polgári politikai körök az Antanttól várták a terror megfékezését, a szervezett munkásság viszont sztrájkokkal tiltakozott a politikai és gazdasági viszonyok tarthatatlansága ellen."

1920. június 4-én került sor a trianoni békeszerződés aláírására. 1921-ben Bethlen István gróf vezetésével jött létre a Bethlen-kormány, amely egyezményt kötött /Bethlen-Peyer paktum/ a jobboldali szociáldemokrata vezetőkkel, annak biztosítására, hogy távoltartsák a munkásmozgalmat a vidéktől, az üzemektől.

A hatalom a nagybirtokos osztálynak és a nagyburzsoáziának a kezében maradt, de egyik sem tudta magának a vezető szerepet osztatlanul kisajátítani, sőt osztozkodni voltak kénytelenek az u.n. "középosztállyal".

E hatalmi harc pusztán a gazdasági erőviszonyok tükröződése, a gazdasági helyzet mutatója. Magyarország gazdasága magán viselte az egészségtelen, feudális maradványokkal terhelt polgári fejlődés maradványait, másrészt viszont az 1924-ben bekövetkezett kapitalizmus ideiglenes stabilizációja elősegítette az ország külső függését is. Ennek egyenes következménye volt, hogy a magyar dolgozókat nemcsak a magyar kizsákmányoló osztályok, hanem az idegen tőke elnyomása is kizsákmányolta.

A tanács hatalom alatt a nagybirtokosság mindent elkövetett annak érdekében, hogy megdöntse a proletariátus uralmát. Ehhez azonban szükség volt a külföld fegyveres intervenciójára, s ezt sürgeti a Vatikán útján Csernoch hercegprímás is, és egyben kijelenti, hogy a Tanácsköztársaság fennállása alatt Magyarországon lesz egy olyan szervezet, amely az ellenforradalomnak biztos bázisa lehet.

Az 1929-ben kirobbanó világgazdasági válság mint mindenütt, így Magyarországon is éreztette hatását, a gazdaság minden szférájában. E gazdasági csőd kiélezte az uralkodó és a kizsákmányolt osztályok közötti ellentétet, de⁶ villongások megmutatkoztak az uralkodó osztályok különböző csoportjai között is. Ebben a helyzetben került uralomra Károlyi Gyula kormánya, amely megpróbálta gátját vetni s megoldani a gazdasági válság okozta problémákat, statárium bevezetése útján.

Az uralkodó osztályok juttatták hatalomra Gömbös Gyulát, s ezzel megkezdődött Magyarországon a nyílt fasiszta diktatura térhódítása. Gömbös a német típusú /totális/ fasizmus bevezetését tervezte. Ennek érdekében a szociális demagógia alkalmazásával a munkásosztály forradalmi erejét kívánta tompítani, véres terrort alkalmazott a paraszt és munkás megmozdulások ellen.

1938-ban léptették életbe az első zsidótörvényt, amelynek az volt a célja, hogy elterelje a munkásosztály és a parasztság figyelmét a belső bajokról. A nyilasok is egyre inkább szabadon tevékenykedhettek. 1938-ban a Felvidék egy részének birtokba vételével a magyar uralkodó osztályok végképp elkötelezték magukat a fasiszta Németországgal, s annak kiszolgálójává lettek. A kassai provokációt követően Horthyék is beléptek a háborúba, így Magyarország a fasiszta Németország fegyverbarát csatlósává vált.

2. Az államról és a kormányzói hatalomról

Az államforma a Horthy-korszakban királyság volt, s lényegileg a Tanácsköztársaság előtti állami szervezet formájában létezett. A jogfolytonosság ideológiájára felépült államrendszer állam- és kormány formájában is a jogfolytonosságra törekedett. Azonban a megváltozott viszonyoknak megfelelően módosításokat kellett keresztülvinni. Magyarország királyság maradt, de megszakadt a több évszázadra visszanyúló kapcsolat Ausztriával, s az ország jogilag is függetlenné vált. Az 1918-ban kikiáltott köztársaság helyett az 1920. évi I. tc. visszaállította a királyság államformáját és kilátásba helyezte a Habsburgok visszatérésének lehetőségét. Addig is ideiglenes megoldásként az állam élére kormányzót állított Horthy Miklós volt ellentengernagy személyében.

A kormányzó gyakorolta az államfői hatáskört, mely fokozatosan szélesedett ki - az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelően.

Az 1920. I. tc. még meglehetősen megkötötte a kezét, így a nemzetgyűlés által alkotott törvényeket a kormányzó nem szentesíthette, hanem köteles volt azokat 60 napon belül kihirdetési záradékkal és aláírásával ellátni. Nem napolhatta el a nemzetgyűlést, nem adományozhatott nemességet, nem gyakorolhatta a főkegyuri jogot. Később jogát ezekre is fokozatosan kiterjesztették, az 1920. évi XVII. tc. megadta az országgyűlés elnapolásának és felosztatásának jogát, majd az 1933. évi XXIII. tc. minden korlátozást megszüntetett.

A magyar választójogi rendszert a burzsoa választójog korlátai jellemezték; jelentős antidemokratikus vonásokat mutatott. A Bethlen-kormány 2200/1922.ME számú rendelettel szabályozta a választójogot. E rendelet visszaállította a nyíltszavazásos rendszert, iskolai végzettséghez kötötte a választójogot. A nők választójogosultságához szükséges életkort 24 évről 30 évre emelte fel, és hat elemi

elvégzéséhez kötötte. Mind ez, mind az ezt követő /1926. XXVI. tc; 1938. XIX. tc./ választójogi törvények kombinált censzusrendszerükkel a munkásosztály és a szegény parasztság ellen irányultak.

A Horthy-rendszer felsőháza az 1926 XXII. tc-kel szabályozott összetételében ezt a kompromisszumot fejezte ki, amely a tőkés burzsoázia és a nagybirtokos osztály között létrejött. A felsőházban háttérbe szorul az arisztokrácia és megjelennek a modern állam vezető funkcionáriusai, sőt megjelennek a korporatív elemek, - az érdekképviselői testületek, a törvényhatóságok, a tudományos intézetek is.

A fasizálódás Magyarországon tehát két szálon fut. Két koncepció ismerhető fel e folyamatban, a Gömbös-féle nyílt, terrorisztikus, u.n. német típusú totális fasizmus, még a másik szál a burkolt, korporációkban megjelenő, finomabb eszközöket alkalmazó u.n. olasz típusú korporációs rendszer. Mindkettő célja azonos: Magyarországot fasiszta állammá tenni.

3. A Horthy-korszak ideológiájáról

Az ellenforradalmi rendszer uralkodó politikai ideológiája - a vezető vagy a vezetésre törekvő hatalmi elit /később: "várbeli klikk"/ különböző csoportjai által különbözőképpen értelmezett, de a 20-as években mégis valamiféle szintézisben megállapodott "keresztény nemzeti" gondolat - a konszolidáció korszakába visszanyúló előzmények után, a gazdasági válság hatására bomlásnak indult. A bomlás fő tendenciája jobb felé mutatott. Az autokratikus ellenforradalmi rendszer csak a politikai szélsőjobboldal felé volt bizonyos fokig nyitott; alapvetően ez jellemezte politikai ideológiáját is.

Az új körülmények a "szegedi gondolat" reneszánszát, a fajvédő szélsőjobboldali áramlat nagy előretörését eredményezték. A "keresztény nemzeti" eszmekör egy akut válsághelyzetben efelé tört öntörvényszerűen is. S ha 1919-1920 után részben a belső, részben a nemzetközi hatalmi viszonyok gátat is vetettek szabad érvényesülésének, s az 1920-as évek végén úgy

tűnt, hogy nem számottevő erőtenyező, a szélsőjobb oldali ideológia részben a felszín alatt őrizte erejét. A Gömbös-féle "front-áttörést" nem néhány válságos esztendő készítette elő. S a gátak most gyors ütemben omlottak le előtte. A fasizmus győzelme Németországban, előretörése Ausztriában és Európa szerte; a társadalmi ellentétek, a szociális feszültségek kiéleződése a vezető körökben azokat a társadalmi erőket mozgósította, amelyek a "keresztény nemzeti" gondolat legszélsőségesebb fasiszta változatait képviselték.

"A hatalomra került ellenforradalomnak világosan megfogalmazott programja nem volt, rendszerbe foglalt ideológiával a későbbiekben sem rendelkezett. Mégis már 1919 őszén megfogalmaztak néhány alapelvet, amelyek kifejezve az uralkodó osztályok céljait, a rendszer fennállásának egész időszakában meghatározták a hivatalos politikát - az uralkodó körök magatartását. Az ellenforradalmi hatalom a Tanácsköztársaság tagadásaként, annak megdöntése útján jött létre. Az ellenforradalom célja az volt, hogy az uralkodó osztályok gazdasági és politikai hatalmát a számukra lehetséges legkisebb veszteséggel állítsa helyre, a forradalmak minden vívmányát felszámolja. Ezért azokat a valóságos társadalmi ellentéteket, amelyeknek feszítőerejét éppen a forradalmak bizonyították, és amelyek továbbra is megmaradtak, vakvágányra kellett terelniük. Ennek szolgálatába állították propagandájukat."3

A Tanácsköztársaságot követően az ellenforradalom a munkásosztályt csak igen korlátozottan és meghatározott keretek között befolyásolhatta szociális jelszavakkal. A rendszert oly módon kívánták indokolni és elfogadtatni, hogy a tömegek társadalmi mozgósítását elkerüljék, - a cél éppen a tömegek leszere-lése volt.

A forradalom- és szovjetellenesség, valamint az új megfogalmazásban propagált nacionalizmus voltak az ellenforradalom legáltalánosabb, legjellemzőbb vonásai. Az ellenforradalom programjának ezeket az alappilléreit nem érintették az uralkodó osztályok törekvéseit egyébként kereszttező csoportérdekek sem.

A forradalomellenesség a Tanácsköztársaság, a kommunista mozgalom elvetésén és brutális üldözésén túl szembe fordulást jelentett mindazokkal a társadalmi erőkkal, eszmei, ideológiai áramlatokkal, amelyeknek akár a munkásmozgalommal, akár a polgári demokráciával kapcsolatuk, érintkezési pontjuk volt. A kommunista, a szociáldemokrata mozgalom mellett így került az ellenforradalmi támadások keresztútjába a polgári demokrácia, a polgári radikalizmus, sőt az 1918 előtti liberalizmus is. A történeti Magyarország felbomlásáért, a "nemzeti katasztrófaért" nemcsak a munkásmozgalmat, hanem a polgári progressziónak a liberalizmusig terjedő táborát is egyetemlegesen felelőssé tették.

Új és tágabb tartalmat adott az ellenforradalom a nacionalizmusnak, amely a revíziós törekvések, valamint az antiszemitizmus forrásává és táplálójává vált. A forradalomellenesség és a nacionalizmus szorosan összekapcsolódott. Már a dualizmus időszakában is jelentkező jobboldali konzervativizmus a tőkés viszonyokért, az azokból fakadó társadalmi, gazdasági ellentétekért az "idegen", a "zsidó" tőkét tette felelőssé, a kapitalizmust a zsidósággal azonosította. A forradalmak után, midőn a fasiszta eszméket is tartalmazó konzervativizmus politikai-ideológiai súlya döntővé vált, magukért a forradalmakért is részben a nemzetietlennek bélyegzett munkásosztályt, részben az ugyancsak "idegennek" tekintett zsidóságot tették felelőssé.

Az antiszemita propaganda hivatalos szintre emelkedett és a zsidóság elleni "társadalmi" akciókig, valamint az állam-polgári jogaik törvényi korlátozásáig jutottak el.

A gazdasági és társadalmi problémák megoldására a magyar ellenforradalom nem hatékony reformokat, hanem felfokozott nacionalizmust, antiszemitizmust kínált és ezt a területi revízió programjával kapcsolta egybe.

Bármennyire idegenkedett is azonban az uralkodó osztály mindennemű reformtól, az ellenforradalom általános programja számára döntő volt a földkérdés, - a parasztság megnyerése.

Egy földreform kilátásba helyezése a rendszer társadalmi bázisának a kiszélesítését szolgálta. A parasztság így módon való befolyásolását megkönnyítette, hogy a forradalmak idején nem került sor tényleges földosztásra. A "keresztény", a "magyar" paraszt az ellenforradalmi propagandában nemzetfenntartó erővé lépett elő. Hasonlóképpen a társadalmi bázis kiszélesítésére, a városi polgári, kispolgári, hivatalnoki rétegek megnyerésére irányult a "keresztény", a "magyar" középosztály megerősítésének jelszava.

Az elmondottak értelmében nevezte magát az ellenforradalom "kereszténynak" és "nemzetinek" és a rendszer alapvető politikai irányvonalát az első esztendőkhöz "keresztény kurzusnak". A nagybirtok és a nagytőke a maga régi hatalmát épp úgy forradalomellenes, nacionalista alapon kívánta helyreállítani, mint ahogyan a középrétegek is e jelszavakkal akartak nagyobb részt szerezni maguknak a gazdasági és politikai hatalomból.

Az ellenforradalom törekvéseinek megfogalmazásában és képviselésében döntő szerepük volt a dzsentri-, katonatiszti-, államhivatalnoki csoportoknak. A középrétegeknek e képviselői önálló hatalmi, politikai igényt támasztottak a hagyományos uralkodó osztályokkal szemben.

Legszélsőségesebb irányzatuk azonban nem elégedett meg a hatalomban való részesedéssel, hanem rétegérdekeit "össztársadalmi" az uralkodó osztályok általános érdekeiként feltüntetve irányító szerepet követelt magának a rendszer egész mechanizmusában.

A középrétegek e szélsőjobboldali, az ellenforradalom általános törekvésein és érdekein belül elkülönülő csoportjának programját fejezte ki a "szegedi gondolat", amely elnevezését képviselőinek legjelentősebb szervezkedési helyéről, kiindulási pontjától vette. A "szegedi gondolat" két legfontosabb tényezőjét a csoport vezetője Gömbös Gyula fogalmazta meg: "Az egyik a keresztény gondolat, amelyet röviden fajvédelemnek nevezünk, a másik pedig az agrárius gondolat".⁴

"A szegedi program bizonyos antikapitalista elemeket, a nagybirtok korábbi nagytőke ellenes törekvéseit úgy igyekezett egységes, új formába önteni, hogy az a középréteg gazdasági, politikai vagyis hatalmi térnyerését szolgálja. A program úgy irányult a nagytőke ellen, hogy annak csupán zsidó szárnyát támadta, a zsidóság kezében lévő gazdasági pozícióknak "keresztény", vagyis általuk való kézbevitelét követelte. Ez az antiszemitizmus már ekkor agresszív és egyértelmű beavatkozást sürgetett a gazdasági életbe.

Ezzel függött össze a "magyar föld" védelmének követelése, a "zsidó" ipari, kereskedelmi, s főleg banktőkével szemben. A "magyar föld" primátusának hangsúlyozása azonban egyúttal arra is irányult, hogy sürgesse az úri középirtok megerősítését a nagybirtokkal szemben, ugyanakkor a földreform-demagógiát sem mellőzve maga mögé állítsa a birtokos parasztság széles tömegeit." 5

A "szegediek" a legélesebben fordultak szembe a liberalizmussal, annak dualizmusbeli minden változatával és megjelenési formájával. A kormányzatban, a hivatalos politikában 1918 előtt érvényesülő liberális elemeket úgy értékelték, mint a régi uralkodó osztályok vezetési képtelenségének bizonyítékát, s egyben a forradalmak felidézéséért felelős tényezőt. Ezzől tehát teljes szakítást követeltek. Azt a polgári liberalizmust pedig, mely a radikalizmussal érintkezett és a demokratikus átalakulás érdekében tevékenykedett, nemcsak mint szellemi irányzatot akarták megsemmisíteni, hanem teljes mértékben lehetetlenné akarták tenni azoknak a társadalmi rétegeknek a politikai tevékenységét, azoknak a szervezeteknek a működését, amelyek azt képviselték. A liberalizmust idegen, importált, nemzetellenes irányzatnak bélyegezték.

A kormányzásban a hagyományos formák helyett diktatórikus, katonai vezetést kívánt alkalmazni saját irányítása alatt, társadalmi befolyását pedig központilag szervezett és irányított új típusú fasiszta jellegű tömegszervezetek révén kívánta biztosítani.

"A szegedi gondolat, amely rendszerességgel megfogalmazott programmá soha sem vált, az ellenforradalom legszélsőségebb, legagresszívabb csoportjának vezéreszméje volt, azé a csoporté, amelynek jellegét, tevékenységét és céljait fasiszta jegyek határozták meg, ezen túlmenően azonban lényegesen formálta a korszak egészének politikai, ideológiai és állami berendezkedését." ⁶

II.

Krisztics Sándor az államcélokról és az állami akaratról
polgári liberális szemmel

1. Az ideális államról

A kor gondolkodói közül munkásságával és a liberális polgári ideológia szellemében kifejtett politika tudományában kifejeződő nézeteivel egyaránt kiemelkedik Krisztics Sándor. Munkáiban foglalkozik társadalomtannal, államtannal, alkotmánytannal. Vizsgálata során alapul használja Concha Győző tételeit, s erre építve ezt fejlesztve egyezteteti össze nézeteit az új elméletekkel. Egész munkásságára jellemzően a politikában a dogmatikai irányt képviseli. Munkái közül kiemelkedő jelentőségű Politika c. műve, melyben az állam elméletével igen széleskörűen foglalkozik. "Minden államban - írja - három nélkülözhetetlen alkat-elem van:

1. egy embertömeg, melyet az állam egységbe foglal, a nemzet;
2. az embereket tápláló földnek egy része, melyen ez az embertömeg lakik, az államterület;
3. a hatalom, amely rendet tart fenn, tökéletesíti és megvédi az együttélést." ⁷

Hogy államról beszéljünk Krisztics nézete szerint három konjunktív feltételnek kell teljesülnie, mint a nemzet, amelyet azonosít az állam népességével, az államterület, vagyis egy

földrajzilag körülhatárolható területi egység, míg harmadik nélkülözhetetlen alkateleme a hatalom, amely a rend biztosítója. Három alkatelemet állapít meg tehát, e fogalom azonban hiányos, illetve nem megfelelő. Hiányzik belőle az az elem, amely kifejezésre juttatja azt, hogy az állam, mint szervezet "társadalomtól elkülönült"⁸ szervezet.

Ez a fogalommeghatározás azonosító jellegével, miszerint az állam az egyenlő a nemzettel, a hatalommal és az államterülettel a Horthy-korszak uralkodó osztályai kívánalmának megfelelően hivatalos nézetként homályba burkolja az állam lényegét, osztálytartalmát.

Összehasonlítva szellemi elődjének Concha Győzőnek államfogalom definíciójával, mely szerint "Az állam... az erkölcsi világnak az az alakulata, amelyben az emberiségnek valamely tőle sajátos tulajdonságok által különváló része, bizonyos földterületeken személyiséggé emelkedve, az ember eszméjét különös alakban, saját öntudatos akaratával és külső hatelmával valósítja meg, az egyes emberi célok, illetve közületek összehangzó irányítása által."⁹

Óhatatlanul, formai jegyeiben is szembetűnő a szoros kapcsolat Concha és Krisztics fogalommeghatározásában. Mindkettő összetevő elemként kezeli a területi egységet, valamint a hatalmat, illetve egy bizonyos embertömeget. Ezen az alapon mondhatjuk, hogy Krisztics meghatározása a conchai definíciónak formailag leegyszerűsített, ugyanakkor rendszerezett és egyben tartalmilag továbbfejlesztett változata.

Politika c. munkájában behatóan foglalkozik az állam keletkezésének problematikájával, amelyben elveti az u.n. belátásos elméletet, illetve azon elméleteket, amelyek a társulási hajlamban vélik felfedezni az állam létrejöttének lényegét. Konceptiójában lényeges momentum, hogy helyesen tesz különbséget az állam eredeti és konkrét keletkezése között. Kiemelést igényel, hogy a kettőt nézetrendszerében nem elegyíti, hogy felismeri annak jelentőségét, miszerint az állam konkrét keletkezése bizonyos sajátos nemzeti vonásoktól deter-

mináltnan különbözőképpen megy végbe az egyes államok között, és e konkrét meghatározó vonások miatt eltér az eredeti keletkezési formától is.

Ezen elméletében is a nagy szellemi előd Concha Győző megállapítására építve fejti ki Krisztics, hogy "Megdönthetetlen tény, hogy originál államkeletkezés csak nemzeti alapon vezet önálló, független, az emberiségre valóban értékes állami létre."¹⁰ Ebből is kitetszően az evolúciós elméletnek, tehát a fejlődési elméletnek ismeri el az állam keletkezése szempontjából a primátusát, amely elv szerint fejlődési folyamatában az állam a családból, a hordából, a törzsből vérségi alapon származik és nemzeti alapon fejlődik. Elismeri ezzel Concha nézetét, amely szerint az állam személyiséggé emelkedett nép.

A konkrét állam keletkezését taglalva e kérdés vizsgálatánál során lényeges és kiemelkedő az ideális állam koncepciója, amely szerint ideális állam az, amely egyetlen nemzettel bír, nemzetiségek nélkül, ahol megvalósul tehát a nemzetiségektől megtisztított tiszta önálló nemzeti állam.

"Az ideális állam a nemzeti állam egy nemzettel, nemzetiségek nélkül. Azaz az államot alkotó nemzet nem terjed túl az állam határain, viszont a határokon belül nincs más nemzetiségi elem, mely más államba is tartoznék, vagy zárt nemzetiségét fenntartaná az államban."¹¹ Véleménye szerint éppen ezért volt szükség az első világháborúra, amely eszköze lett volna a cél elérésének, hiszen "Európa államrendszere nem felel meg a nemzetiségi követelményeknek, ezért térnek el egymástól a nemzet és az állam."¹² Ez alapon mondja ki, hogy: Európa térképe éppen ezért alkotandó újjá - ez volt az egyik humánus oka az entente küzdelmének a világháboruban."¹³

Ehhez azonban hozzá kell tenni azt is, hogy nézete szerint a népszavazás intézménye is a megoldás módjául kínálkozik,¹⁴ tehát e problémát békés uton is rendezhetőnek tartja. "Az elrontott nemzetiségi helyzeten népszavazások lefolytatása alapján kell változtatni."¹⁵ E megállapításából követke-

zik, hogy nem volt híve a készülő második világháborúnak - helyette népszavazást javasolt, de ugyanakkor tényként megállapítja azt is, - "hogy a német felfogás ellenkező a népszavazásos koncepcióval."¹⁶

2. Az állami célokról

Az állam eredetének vizsgálatából egyenesen következik az állam céljainak taglalása, hiszen a létrejövetel természetes folyamánya a célok meghatározása. Minden, így az állam is meghatározott célok elérése érdekében jön létre, fejlődik és funkcionál. Nézete szerint az állam öncélú. "Az állam öncélúsága a társadalmi irányeszmék, a jó, a szabadság, az egyenlőség, a jog az igazság megvalósításával kapcsolatos. Az állam helyesen felfogva önmagának a célja, olyan egész, amely eszméjében hordja alkotórészeinek, az embereknek céljait is, azoknak alakítását maga végzi, hogy felettük öncélujának megfelelően uralkodjék."¹⁷

Az állam öncélúságának hirdetésével elveti azokat a gondolatokat, amelyek kimondják, hogy az államnak nincsenek sajátos céljai, hiszen céljai azoknak az osztályoknak vannak, amelyek gyakorolják a hatalmat. A célok a társadalom gazdasági bázisától determináltak válnak állami célokká. Ezzel szemben Krisztics öncélúsági elmélete teljesen elvonatkoztat a társadalmi-gazdasági viszonyoktól, s az állami célokat valamilyen elvont eszméből akarja levezetni, amely egyértelműen a kor társadalmi-gazdasági viszonyai nélkül lehetetlen.

E taglalás során vizsgálat alá veszi az államcél elméleteket abból a szempontból, hogy azok milyen kölcsönhatásban állnak az egyénnel, a közösséggel. Ennek során vizsgálja az individuális, az univerzális, az erkölcsi és a jogi államcél.

Az individuális államcélok között szerepel a honvédelem, a jogvédelem, a biztonság. "Az individualizmus álláspontja szerint az államnak olyannak kell lennie, hogy önmagát feleslegessé tegye, azaz mindent elvégezzen, hogy mielőbb ne legyen rá szükség."¹⁸ E szerint akkor beszélhetünk egy ide-

ális állapotról, amikor megszűnik az állam államnak lenni, hiszen amíg van állam, addig van emberi tökéletlenség, bűn.

"Ezért célja csupán az, hogy viaszatartóan hasson, de maga ne cselekedjék."¹⁹

Krisztics kimondja: "Nem áll meg az az állítás, hogy az állami beavatkozás folytán az egyén elveszíti szabadságát és önállóságát. Az individualizmus álláspontja végletekbe megy, amidőn minden állami beavatkozás ellen tiltakozik."²⁰

Az univerzális államcél "az állami életben azt jelenti, hogy ^{az} állam mindazt célul tűzheti ki, amit csak megvalósítani akar". "Az a körülmény, hogy az univerzális állam is törekszik a társadalmi ellentétek kiegyenlítésére, azaz állami beavatkozással kívánja elérni és biztosítani mindenkinek egyenlő szabadságát és érvényesülését, úgy ez a célkitűzés is az egyetemes állami érdeket szolgálja és nem az egyén boldogulását."²¹ Állásfoglalása szerint ezt az univerzális államcél a "szocialista", "bolsevista" és a fasiszta államrendszer képes megvalósítani.

"A szocialista állam olyan, mint egy nagy szövetkezet, melyben a termelés és a javak szétosztása az állam ellenőrzése alatt áll."²² A szocializmus céljai, illetve a szocialista állam feladata Krisztics felfogása szerint az, hogy az ellentétek vagyoni vonatkozásban kiküszöbölődjenek. Mint rámutat, a szocializmus azonban nem kommunizmus, mert míg a szocialisták a termelés és az elosztás közösségét hirdetik, addig a kommunisták az összes javak közösségét kívánják megteremteni. "A szocializmus tulértékeli az állam hatalmát, s mégsem szabadul meg attól a ténytől, hogy a szocialista államban is minden néhány vezetőtől függ."²³

A kommunista, bolsevista állam jellemzésekor tévesen az írja, hogy az olyan állami rendben, amelyben a proletariátusé a primátus, a "diktaturájának nincs határa". Minden, a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem államosított a bolsevista államban.

"A fasizmus ugyancsak az állam hatalmának tultengését jelenti és a polgári szabadság korlátozását, csak hogy az összes polgárok és nemcsak az alsóosztály érdekeiben."²⁴ Krisztics meghatározásában ez alapon a kommunizmus és fasizmus között az a különbség, hogy míg az első egy alsó osztályt kíván előtérbe helyezni, az alsó proletariátus diktaturáját kívánja megteremteni, addig megfogalmazásában a fasizmus egy az állam valamennyi polgára közti nivellálódást kívánja biztosítani ezáltal, hogy az állami hatalom növelésével a polgári szabadságot korlátozza. "A fascista állam, mint az abszolút uralkodó állam, tipikus jótékonykodó állam."²⁵ A fasiszta állam Krisztics elméletében úgy törekszik államhatalmának az erősítésére, hogy közben az egész társadalom boldogulását elősegítse. Létrehozza testületeit /korporációit/, szervezeteit hiszen: "Csak mint valamely testület tagja képes az egyén az állam helyes felfogására."²⁶

Nem látja át a fasiszta állam tényleges mibenlétét, igazi célját s így juthat arra az álláspontra, hogy a fasiszta állam "az állami univerzalizmust az összesség érdekében viszi érvényre."²⁷

Krisztics Fichtére hivatkozva állítja "hogy az állam végső céljának is az erkölcsi törvényekben kell nyugodnia. Olyan államcél, amely az erkölcsi törvényekkel nem volna összeegyeztethető, önmagában rossz és elvetendő, mert igazságtalan."²⁸

Az erkölcsi államcélokat pontokba szedve tünteti fel, így ezek a következők:

1. az igazság érvényesítése,
2. az egyéni szabadság fenntartása,
3. az összhang biztosítása az egymással ellentétben álló emberek között,
4. a polgári haladás biztosítása, azaz az emberi élet legtokéletesebbé való fejlesztéséhez szükséges eszközök létrehozása,
5. a kultúra fejlesztése a nemzeti jellem tökéletesítése,
6. a nemzet hatalmának a növelése,

7. a jónak megvalósítása, és pedig az emberiség javának az előmozdítása, vagy úgy az egyén, mint az összesség javának biztosítása,
8. amint az államcél az összesség javával van kapcsolatban, mint a jogrend megvalósítása és fenn-tartása jelentkezik."²⁹

Az államcél elméletek között Krisztics jelentőséget tulajdonít - Kant nézeteire alapozva - a jogi államcél elméletnek "mely szerint az állam emberek összefüggése jogszabályok alapján. Így az állam célja a jog megvalósítása, viszont a jog érvényesülése jelenti magát az államot."³⁰

Az állam és a jog összefüggését vizsgálva két lehetőséget állít fel. Első alternativaként mondhatjuk szerinte, hogy a jog és az állam azonosak, közöttük csak fogalmi az ellentét. Másik lehetőségként az állam és a jog vonatkozásában két különböző, egymástól elkülönülő dologról van szó. Az első álláspontot képviseli Stammler, aki szerint "a jog formális kifejezése annak, amit az állam a gyakorlatban alkalmaz."³¹ "Az államnak nem lehet más célja, mint a jognak ideális feladata."³²

Stammler felfogásánál az azonosítás vonatkozásában messzebb megy Hans Kelsen, amikor is az u.n. Reine Rechtslehre /tisztta jogtan/ alapján az államot úgy tünteti fel, mint a jogi normák érvényesülési állapotát. "Az állam és a jog a jogrend fogalmában összeesnek."³³

A két egyeztető, mondhatjuk szintetizáló irányzat bemutatása után Krisztics bírálat alá veszi ezeket kimondván azt, hogy ez "csak a tiszta jogtan terrenumán lehetséges."³⁴ Mint rámutat, az állam azonban nem tisztán csak jogból áll, s az a megállapítás Kelsen részéről "hogy volna tisztán jogi államfogalom .... tarthatatlan."³⁵

A másik irányzatnak, azt az irányzatot tekinthetjük, amely elkülöníti egymástól és két különböző, bár egymással összefüggő dologként fogja fel az államot és a jogot. Ide-

tartozik Otto Gierke, aki kifejtette, hogy: "Az állami élet és jogélet két önálló, speciálisan különböző része a közéletnek. Az egyik a közösség céljainak hatalmi alapon való keresztülvitelében nyilvánul meg és léte a politikai tettben kulminál, a másik az állam által megkötött emberi akaratok számára a cselekvési szférák megszorításában jelentkezik, és érvényesülése a jogi felismerésben, jogszabályokhoz való alkalmazkodásban csúcsosodik ki."³⁶

Tehát mindkét tényező mind az állam, mind a jog egymásra vannak utalva, s csak együtt tölthetik be hivatásukat, mint ahogy Krisztics rámutat: "Az állam előfeltétele a jognak, s a legfontosabb hatása a jogalkotás és a jogérvényesítés."³⁷ "Az állam a test a lélekhez. Ezért az állam, mely a jogrendet megtöri, a maga eszméje ellen cselekszik."³⁸ "Az állam rendező tényező, a jog rendezett állapot."³⁹ A jog egy olyan eszköz az állam kezében, egy olyan hatóerő, mellyel rendelkezése folytán lehetősége van arra, hogy arrendet fenntartsa és biztosítsa.

Krisztics rámutat arra, hogy "az állami célok csakis jogi formát öltve igazi államcélok."⁴⁰ Ugyanezt fogalmazza meg Jhering midőn kimondja, hogy "Recht sei die Politik der Gewalt" azaz "a jog a hatalom politikája."⁴¹

3. Az állami szuverenitás jegyeiről

Krisztics állambölcséletének egyik kardinális kérdése az állam szuverenitása. Mint említettem, véleménye szerint az állam nem más, mint három konjunktív feltétel teljesedésbe menése.

A szuverenitás problematikájának vizsgálatakor az általa adott államfogalom harmadik elemét, a hatalmat veszi alapul, amelyet gyakorolhatnak mind az egyének, mind a testületek, - így tehát a szuverenitás nem más, mint az államhatalom.

Ezen megfogalmazás után taglalja az államhatalomnak mint legfőbb hatalomnak a tulajdonságait. Melyek is azok a

tulajdonságok, amelyek ezt a hatalmat jellemzik, más szóval, melyek azok az ismertetőjegyek, amelyek azt a hatalmat a legfőbb hatalommá emelik?

Az államhatalom azért a legfőbb hatalom, mivel olyan tulajdonságok jellemzik, mint a korlátatlanság, a kizárólagosság, az egységeesség, az oszthatatlanság és a felelőtlenség. Krisztics tehát e taxatív felsorolásban öt jegyben állapította meg az államhatalom legfőbb ismérveit. Mit is jelentenek ezek az ismérvek?

A korlátatlanság azt jelenti, hogy az állam senki által nem korlátozható, csak önmaga által. Azonban abban az esetben, ha valakinek vagy valakiknek - önmagát kivéve - lehetősége nyílik arra, hogy az államhatalmat korlátozzák, ezzel a lehetőséggel megszűnik az állam szuverénnek lenni.

A kizárólagosság azt jelenti, hogy az állam akarata oszthatatlan. A szuverén akarat megléte kizárja minden más, akár egyéni, akár testületi vagy esetleg más állambeli akarat érvényesülését az államban.

Az egységeesség azt jelenti, hogy egy időben és egy célra vonatkozóan az államnak csak egy akarata lehet, amelyet több alany képez. Ezek között az állam különböző szervei szerepelhetnek, azonban érvényesülnie kell az u.n. egy testben egy lélek elvnek ezen szervek között.

Az oszthatatlanság mindenekelőtt azt jelenti, hogy az államhatalmat nem lehet bizonyos tárgykörökre korlátozni. Az államhatalom mint legfőbb hatalom kiterjedhet és ki is kell hogy terjedjen mindazokra a feladatokra, amelyeket meg akar oldani, "hogy meddig terjedhet az állam hatalma, az államalkotók életének irányítását illetően, azt maga az állam állapítja meg."⁴²

A felelőtlenséggel kapcsolatban kifejti, hogy ez azt jelenti "miszerint a szuverén akarat képzője, vagy képzői felelősségre nem vonhatók, vagyis az államfő, a parlament tagjai beszédeikért, szavazatukért felelősségre nem vonhatók. Ha ez lehetséges lenne, akkor a felelősségre vonó maga a szuverén lenne."⁴³

A szuverenitás taglalása során Krisztics elemezte annak korlátait; megkülönböztetve a természetes korlátokat, mint a vallás, a tudomány, valamint a szuverén hatalom nemzetközi jogi korlátai, mint az államok alapjogai és az államok egyenjogúságát. Foglalkozik a szuverenitás önkorlátozásával is, annak tartja az egyéni alapjogokat, valamint az állami főhatalmak működési módját.

4. Az államformákról

Politika című munkájában, az állambölcselet területéhez tartozóan kitér az egyes államformák kérdésére. Krisztics megfogalmazásában az államforma: "az államban rejlő hatalom külső megjelenésének, azaz az szuverenitás alanyai összetételének és mibenlétének a meghatározását jelenti."⁴⁴ E meghatározás alapján az állam formája tekintetében lényeges kérdésként vetődik fel, hogy kinek a kezében van a hatalom, hogy milyen mértékben van képviselve a nemzet az államhatalom gyakorlásában, illetve, hogy mire irányul ez a hatalom. - Ezek megválaszolásával dönthetünk abban a kérdésben, hogy mikor beszélhetünk monarchiáról, arisztokratikus köztársaságról vagy demokratikus köztársaságról - egyszóval különböző államformákról.

Elgondolkoztatóan elemzi - taxativ felsorolást adva - a demokrácia előnyeit és hátrányait. Véleménye szerint a demokrácia előnyei közé sorolhatók:

1. az egyenlőség jobban érvényesül benne, mint más államformában,
2. mindenkinek egyforma befolyást biztosít az állami élet irányzására,
3. az összes előjogok megszűnnek,
4. minden állampolgár értéke szerint érvényesülhet,
5. a munkának jelentősége kétségen kívüli,
6. a jog nem kényszer útján, hanem önkéntes elfogadás által valósul meg,

7. ha a népekarat képviselő útján talál kifejezésre, úgy a népnek mindenkor megvan a hatalma, hogy a képviseletet megfelelő akarat kifejezésére kényszerítse.

A demokrácia hátrányait pedig a következőkben foglalta össze:

1. nem egyenlőség van benne, hanem átlagosság, az értékesek leszorítása,
2. végletekbe hajlik, mert a többség benne a döntő,
3. a gyűlölet nagyobb itt, mint más államformánál, azok ellen akiknek sikereik vannak,
4. tulajdonképpen csak közvetett demokrácia képzelhető el, melyben aztán nem az összesség, hanem néhány vezető az irányadó,
5. a legnagyobb baj azután, hogy a demokrácia vezetői inkább átlag emberek, demagógok, mert a kiválóságoktól tart a tömeg, igaz, hogy a kiválóbbak is megvetik azt viszont,
6. a demokrácia ma még csak cél, amelyre az emberiségnek törekedni lehet.⁴⁵

E jegyek vizsgálata során kijelenti, hogy a demokrácia: "Nevelí az embereket arra, hogy a műveltség minél magasabb fokán lehessenek egyenlők."⁴⁶

5. Az állami akaratról

Krisztics állambölcseletében kardinális pontként jelentkezik az állami akarat problematikája. Az állami akarat négy módzata között tesz különbséget. Jelentkezhet egyrészt az állami akarat úgy, mint az államot alkotó összes nemzettagok közvetlen akarata, melynek kifejezési eszköze a népszavazás. Megjelenhet a választott képviselők által kifejezve, mint a közvetett megnyilvánulás formája. Kifejezhető az állami akarat az alkotmányban előírt módon, az összes formaságok betartásával és végezetül az állami akarat megjelenési formája lehet az abszolút uralkodó akarata is.

E témakörben részletesen foglalkozik az akarat képzésével, amikor is az emberi akaratképzést analógiaként felhasználva kimondja, hogy "Az állami akaratban rejlő mozzanatokat funkcióknak nevezzük, mert külön szervek léteznek azok végzésére az államban. Éspedig: a belső elhatározás mozzanatának a szerve az államban a törvényhozó testület, a parlament, vagy az abszolút uralkodó törvény kigondolása; - a végelhatározás mozzanatának szerve az államfő - a külső cselekvés mozzanatának szerve pedig a közigazgatási szervezet."⁴⁷ "... az állami akaratnak funkciói vannak, éspedig van törvényhozói, államfői és végrehajtói funkciója. Amennyiben pedig a szuverén akarat hatalom, azért az egyes funkciókat valósító szervei, mint a szuverén hatalom működésének alkatrészei, maguk is államhatalmak."⁴⁸

Az idézetben említett államhatalmak vonatkozásában különbséget tesz fő államhatalom és tárgyi államhatalom között. A különbségtevésben fő államhatalomként kezeli a törvényhozó, az államfői és a végrehajtó hatalmakat, míg a tárgyi értelemben vett államhatalom nem más, mint a bírói, külügyi, hadügyi és alkotmányozó hatalom.

III.

Kornis Gyula a középosztály vezető szerepéről és az államférfiről

1. A középosztály szerepéről

A korszak egyik érdekes reprezentása Kornis Gyula, aki mint piarista, a rend főgimnáziumi tanáráként kezdte pályáját, majd a pozsonyi, 1920-tól pedig a budapesti egyetemen, mint a filozófia professzora működött. Politikai pályán is tevékenykedett, és a Horthy-rendszer kulturpolitikusává közdöttte fel magát, 1927-től 1931-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban államtitkár, 1939-ig kormánypárti országgyűlési képviselő, 1938-tól pedig az országgyűlés alelnöke volt.

A nyílt és durva szélsőségektől tartózkodva, eklektikus beállítottságával egyetlen irányban sem végleg elkötelezetten alkalmassá tette magát arra, hogy a felszabadulás után, 1945 májusától 1946 szeptemberéig, a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként működhesen.

Kornis nézetei közeli rokonságot árulnak el a két nagy fasizta hatalom kulturpolitikájával, így Mussolini filozófus háziszervezőjének Gentile olasz közoktatásügyi miniszternek és a német Beckernek a nézeteivel. Munkáiban keresi az "aktív életforma értéktudata" hordozóját, s ezt a középosztályban véli felfedezni.

Kornis a proletariátus világnézetét félremagyarázva kifejti, hogy az nem más "mint metafizikai materializmus, mint a csupán gazdasági értéket ismerő szélső utilitarizmus".⁴⁹ Ezzel szemben áll a középosztály világnézete, mégpedig azért, mert a középosztály nem tekinti a gazdaságot egyedüli meghatározónak, és ezen az alapon "a középosztály nem egyoldalú gazdasági egység, hanem erkölcsi-szellemi közösség, a nemzeti élet gerince, a nemzet történeti öntudata."⁵⁰ Ez alapon mondhatja ki Nagy József Kornisról írott tanulmányában: "Egyetlen más társadalmi osztálynak sincs meg az a történeti hivatásérzete, nemzeti missziótudata, mely csak több nemzedék közös munkája alapján mint erkölcsi, szellemi hagyománytőke sűrűsödik össze."⁵¹

Kornis szerint az aktív életformát csak olyan emberek csoportja testesítheti meg, amely nem egyoldalú egység, /mint a proletariátus a gazdaságtól determináltan/, hanem komplex egység, több tényezőtől és több oldalról meghatározottan.

Elkeseredését fejezi ki amiatt, hogy a "szupranacionális arisztokrácia" visszahúzódik a közélettől, illetve demokratizálódik, "polgárok lettek, akár mint politikusok, akár mint ipari mágnesok, akikben csak bizonyos imponderabilis vonások emlékeztetnek az arisztokrata ősökre."⁵² Kornis látja, hogy az arisztokrácia elvesztette lendületét és ez alapon számára nem marad más lehetőség, mint hogy ellentétbe állítsa a "középosztály nemzeti demokráciáját", a "proletarizmus internacionális demokráciájával."⁵³

2. Az ideális államférfiről

Tisztában van tehát a tömegek szerepével, azonban mégis olyan társadalmi formációt helyesel, amelyben érvényesül a "szofokrácia", személyiség, a különleges képességekkel felruházott nagy egyéniség, az individuum szerepe. "Hogy melyek, illetve milyeneknek kellene lenniök azoknak az attribútumoknak, amelyek történelmi szerepre való hivatottságra predestinálnak, azt a legkülönbözőbb, egyházban, politikában, irodalomban kiváló alkotók munkásságában és jellemében kutatja, - ilyen vizsgálódásainak részeredményei Pázmány személyisége /Bp., 1935/, Apponyi világnézete /Bp., 1935/ és más írásai - egy egyetemes karaktert azonban Az államférfi /Bp., 1933/ c. kétkötetes nagyarányú munkájában rajzol meg, amelyben a személyek, történelmi adalékok, kulturális teljesítmények tömkelegéből kiemelkedik az az ideáltípus, amely mellett végül is leteszi a garast."⁵⁴

Tehát e munkájában egy olyan államférfit ábrázol, aki-
nek a legfőbb vonása a hivatástudat, "tartalma valamely politikai eszmény serkentő ereje a politikai erőszaknak sistergő szenvedélye, megvalósító eszköze az akaratnak, soha nem ernyedő energiája, erkölcsi bíráló őre az érzékeny felelősségtudat, a tovább sugározttató médiuma az egyéniségből kiáradó sugalmazó erő, segítő eszköze az eszmény fokozatos megközelítésében az emberismeret és valóságérzék."⁵⁵

Kornis a felsorolt normatív ismérvekkel igyekszik meghatározni az ideáltípust, a mintát, amely irányadó lehet jövőendő politikai vezetők számára, egy olyan etalont kíván adni ezen egyéneknek, amelyhez idomulniuk kell. A felsorolt normatív jegyeken kívül választ próbál adni arra, hogy milyen szerepe van a politikai életben az értelemnek, a rációnak, sőt ezen túlmenve az intuíciónak. Ilyen alapon, a felsorolt ismérvek, mint ismertetőjegyek alapján készül a választásra. Kornis nem akárcsak választ, hanem Benito Mussolinire mutat, mint olyanra, aki legjobban egyesíti magában azokat a követelményeket, amelyeket művében felállít az igazi államférfival

szemben. "Az igazi államférfi a gyakorlati cselekvés embere, aki a jövőt akarja alakítani. Ebből formális gondolkodásmódjának, mintegy logikai habitusának egy igen fontos jegye következik: nem visszafelé menőleg /regresszív módon/ szokta az okok lánczemeit keresni, mint az eseményeken utólag szemlélődő /elmélkedő/ historikus, hanem előremenőleg /progresszív módon/ minden helyzetben rögtön arra gondol, mik lesznek a következmények, mit kell ehhez mérten tenni? Nem hátrafelé okok után kutat, hanem a következmények keresésére van mindig lelke beállítva. Gondolkodása elsősorban nem kauzális, hanem teleológikus..."⁵⁶

Kornis koncepciója messze áll a tudományos megközelítéstől, inkább egy reakciós politikus, kora viszonyait figyelembe véve /1933-ban/ zeng dicsőhimnusz Mussoliniról a "sikeres államférfiről" bár néhány évvel később a történelem rácsafol erre a hozsannára. Hitet tesz a középosztály vezető funkciója mellett, mivel: "Minden virágzó egészséges társadalomban a vezérosztály a középső réteg. Belőle indul ki a terelés mind anyagi, mind szellemi téren, mert hiszen az anyagot is szellem mozgatja. Kezdeményezés, felfedezés, feltalálás, a munka szervezése és irányítása, az ehhez szükséges elhatározó képesség és személyi felelősség elsősorban a középosztályban található."⁵⁷

Erre az alapra épül fel Kornis két egymástól elválaszthatatlan politikai principiuma. "A szellemi munkások tulnyomó serege minden ízében a nemzeti kultúrához és a nemzet politikai önállóságához van kötve; enélkül munkájának is végeszaked, vele él vagy hal."⁵⁸ Így "politikai érzületük és értékírányuk csakis nacionalista lehet."⁵⁹

Kornis itt könnyelmű kijelentést tesz, mert ha megvizsgáljuk ezt a nacionalisnak ítélt középosztályt összetétele szempontjából, akkor azonnal láthatóvá válik az ellentmondás, mivel ez a középosztály származása és érdekköre szempontjából annyira különemű, heterogén összetételű, hogy politikai ütéreje és hatása igen csekély. Nagytöbbsége szellemi dolgozó és "a szellemi munkások osztályöntudata mindig minimális,

szervezkedési képessége jelentéktelen. Az egyes szellemi hivatáságazatok érdekei gyakran ellentétesek; a szellemi munkás magát annyira individualistának érzi, hogy a személyes öntudat nem engedi meg számára az egyéniséget elmosó, homogén lelkeséget feltételező fegyelmezett tömegmozgalomba való bekapcsolódást."⁶⁰

Világosan látszik, hogy Kornis hogy fogott mellé annak az osztálynak a megjelölésekor, amelyet alkalmasnak tartott az "aktív értékforma tudata" hordozójának, mivel saját maga cölfolja meg választását, amikor a szellemi munkásokat /a közép-osztályt/ jellemzi. Ebből kellene levonnia azt a konzekvenciát, hogy a munkásság, ezen belül is az ipari munkásság az az osztály, amely politikai szervezettségével, ennek köszönhető átürőerejével, "homogén lelkeséget feltételező fegyelmozett" tömegmozgalmával alkalmas lehet a társadalom vezetésére a bizonytalan tartalmu és helyzetű középosztállyal szemben. Mindezek felismerésével, még inkább elismerésével Kornis azonban adós marad.

Helyesen írja Sándor Pál, hogy "az az alternative marad számára, hogy vagy teret enged a történelmi pesszimizmusnak és ideálképének - Mussolininak - a sorsa, a második világháboru kimenetele, Magyarországnak népi demokráciává való alakulása, úgy érzi, hogy ezt a pesszimizmust igazolják is, vagy pedig marad az önáltatás, hogy nincs más mód a történelemben, akár demokráciának, akár arisztokráciának nevezzük, mint a kevesek uralma."⁶¹

Kornis megpróbálta kimutatni azt, hogy a tömegmozgalom is szükségképpen arisztokráciává alakul át. Ezt általános törvényként kezeli, amelyet érvényesnek tart a proletariátus mint tömegek uralmára is, hiszen a proletariátus ahogy hatalomra jut, s amikor megteremti diktaturáját, maga is kitermeli a "pártvezérek, vagy népbiztosok oligarchiáját."⁶² Azonban ez szükségszerű folyamat is - mint fejtegeti - hiszen a tömegek soha sem lennének arra képesek, hogy önmagukat irányítsák, vezetőkre, mégpedig olyan vezetőkre van szüksége, akiket elfogad, s akiknek engedelmeskedik, mert a nép, a tömeg "örül,

ha vezetik, sőt vezetőit valóságos hőskultusszal veszik körül.”⁶³

IV.

A magyar állam szuverenitása Prohászka Lajos "gyepű" koncepciójában

Különleges helyet foglal el a kor "hivatalos" gondolkodói között Prohászka Lajos, aki 1930-tól 1948-ig volt a budapesti egyetem professzora, 1931-től szerkesztette az Akadémia filozófiai folyóiratát, az Atheneumot. Az egyetemen a pedagógiai tanszéket vezette és a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke volt.

1934-ben jelent meg Budapesten A Vándor és a Bujdosó című munkája, amely korában nagy port vert fel és élénk heves polimist váltott ki. Ez a mű felkeltette szinte mindenkinek az érdeklődését.

Prohászka e munkájából azonnal szembetűnő módszere, amely állambölcseletének lényegét, mintegy attributumát adja, - s ez a tipizálás. Egy-egy népet kollektív személyként kezel, úgy mint akinek fő jellegzetessége valamennyi tevékenységét meghatározza. Tehát módszere nem más, mint az, hogy "- a jellemet egy-egy tulajdonságba sűriti és aztán a tulajdonságot a lényegi alkat megtestesítéseképp fogja fel.”⁶⁴ Ez alapon mondja ki a tipizálás eredményeként, hogy az angol telepes, az olasz humanista, a német vándorló, míg a magyar bujdosó.

Mit is jelent Prohászka gondolatmenetében és egész bölcseletében a német nép, illetve faj vándorló karaktere. Vajon azt, hogy az a nép új és új földrajzilag körülhatárolható és jellemezhető tájakra kíván eljutni? Vagy esetleg valami mást? Prohászka "A vándorsággal úgy akarja jellemezni a németeket, mint akik önmagukkal örökké elégedetlenül új meg új tájakra, éspedig nem földrajzi, hanem lelki, kulturális sőt metafizikai tájakra törekszenek, akik előtt az elérhetetlenség és a védtelenség egyre újabb és újabb távlatokat nyit, a mélység és magasság dimenziói felé, és ha időlegesen eredményre is jutnak, soha nem jelent beteljesültséget, hanem csak újabb és újabb célkitűzé-

sekre ösztönzi őket."65

Prohászka ezzel az örökké új utakra törő karakterrel, vagyis a német vándorló típussal állítja szembe a magyar nemzetet, amelyet bujdosóként tipizál. De mint kitűnik, a magyart nemcsak ellentétének tekintti a dinamikus németnek, hanem egyben alávetettjének is. Történelmi forrásból meríti a magyarság bujdosó karakterét, hiszen a Rákóczi-szabadságharc bukása után a kurucok elrejtőzni, bujdosni kényszerültek. A magyar történelemnek ezt a szakaszát Prohászka általánosítja, és kiterjesztőleg értelmezi a magyarság egész történelmére. A szerző ilyen értelemben a magyar történelmet attól az időtől számítja, amióta megtelepedett a Kárpát-medencének Duna-Tisza táján. Ez alapon, és innentől számítva Prohászka logikáját követve kimondhatjuk, hogy az új hazában a megtelepedéstől számítva szakadatlanul szembekerült az erősebb népekkel, s hogy meneküljön ezek támadásától, a védekezésnek egy sajátos módját választotta, elzárkózik gyepei közé, azonban mivel még ez sem biztosít számára megfelelő védelmet a "bujdosás magatartását" választja. Ezzel az önvédelmi magatartással ellenfeleiben fellobbantja a vágyat arra, hogy elnyeljék. A visszahuzódással egy ellenkező tendenciát vált ki mint amit remélt "csak felbátorította a környező hatalmakat, amelyek szorongatásai elől egyre inkább magába huzódott."66 Ennek a magatartásnak a következménye a magyar élet "szűkössége", "a magába kuporodott életmód" az a passzivitás, amelyet Prohászka "finitizmusnak" keresztelt el.

Ez az említett realitások elől való menekülés azonban súlyos problémákkal járt, mivel a magyarság kezdte magát illúziókba ringatni, amely képzelgések megpróbálták pótolni a valóságot. A realitást azonban az illúzió nem pótolhatja, nem nyújthat kielégülést, s ennek következménye az az eredmény, amelyet úgy nevezünk, hogy kesergés és tétlenség és a "furor hungaricus", amely még néha lázba hozza, harcba viszi a magyarságot, amely időnként még vitézi magatartást is produkál, de az ilyen időszakos fellángolás mellett mégis a magyarság

meghatározója a kishitűség, az aggodalom és a harc végső ki-
menetelének hiábavalóságáról való meggyőződés.⁶⁷

Ez a kisebbségérzés a determinálója a magyarság helyzetének, sorsának. Történelmileg a magyarság sorsa Prohászka szerint világos: a magyarság önmaga nem tudja megállni a helyét, a passzív rezisztenciába menekül egy hatalom elől egy fenyegető erővel szemben, amely erőt a szerző nem mint ellenséget, hanem mint követendő ideált példaként állít, amelyre ahhoz hogy fennmaradjunk támaszkodni kell, amely néppel, tehát a németekkel valamifajta sorsközösséget kell kialakítani. Ezzel feladja a magyar állam szuverenitását.

Prohászka elmélete alapvetően hibás, már kiindulópontja is hamis, hiszen egy olyan szubsztanciális tulajdonságok meglétét tételezi fel, amelyek a történelmi változásokkal dacolnak, maradandóknak, örökök bizonyulnak, mintegy az állandót képviselik a változókkal szemben.

Prohászka Lajos, mint a nemzet-karakterológusa egy olyan tételt dolgozott ki, amellyel kiszolgálójává vált korának is, de később egyértelműen a Harmadik Birodalom nagyhatalmi törekvéseit szolgáló ideológiát állított a nemzet elé. Logikus magyarázatot kívánt adni történelmi példákkal bizonyítva arra, hogy a magyar nemzetnek szüksége van a hatalmas német nemzetre, mert fennmaradása a történelem viharában csak úgy látszik biztosítottnak, ha a Harmadik Birodalomra támaszkodik.

V.

Horváth Sándor a nép, a tömeg, az egyén és az állam
viszonyáról

1. A nép és az állam viszonyáról

Mint domonkos rendi szerzetes, Gratzban és Freiburgban végezte tanulmányait, ezt követően Gratzban és Rómában tanított. 1930-ban Freiburgban lett egyetemi tanár, majd 1938-tól Budapesten végzett oktatói munkát a domonkos rendi főiskolán,

illetve az egyetem hittudományi karán, mint a dogmatika professzora. Munkásságában megőrzi az elzártságot, úgy hogy inkább tűnik tomistának, mint neotomistának. Mestere Aquinoi Tamás gondolatköréből indul ki; abból merít, ami azonban nem jelenti azt, hogy következtetéseiben ne vonatkoztatna saját társadalmára.

Aquinoi Tamás tételeit főművében a "Summa Theologica"-ban fogalmazta meg. Az állam eredetét vizsgálva "Arisztotelész nyomdokain haladt, az állam eredetét összekapcsolta az ember közösségi természetével, s azt tanította, hogy az ember politikus és társadalmi lény, hogy az egyén életének harmónikusan kell összeforrnia a közösség életével, mert az ember csak ezen az úton érheti el végső célját; az Istenhez való eljutást. Az államot úgy tekintette, mint a vallási célok elérésének eszközt, amelyet mégis a vallási értékektől függetlenül kell vizsgálni. Ebből következően elismerte a nem keresztény uralkodókat is."⁶⁸

Horváth Sándor állambölcseleti írásainak célja, hogy filozófiai alapot adjon annak az államelméleti koncepciónak, amely a fennálló helyzetet kívánja legitimizálni.

Állambölcseletében egyrészt állítja, hogy non est enim potestas nisi a deo", másrészt azonban azt mondja, hogy a természetjog akarata és energiái működnek az államalkotásnál, úgy hogy nem a nép veti alá magát az államhatalomnak, hanem a természet veti alá a népet a közjót szemmel tartó hatalomnak."⁶⁹

Felvetődik a kérdés, hogy a Horváth által természet akaratának nevezett mozgatóerő vajon Istennel azonos-e. Azonban, ha a Természetet Istennel venné azonosnak, vagy Istent a Természettel, akkor ellentmondásba kerülne azzal az eszmével, amelyet képvisel, tehát a tomizmussal. A kérdésre ő maga adja meg a választ, midőn is kijelenti, hogy "a történelem tanulsága szerint rendesen a vis major és nem a népek örendelkezési joga hozta létre az államot."⁷⁰ Ezzel a kijelentésével megvilágítja, hogy ténylegesen mi is az az erő, amely

létrehozója az államnak; - ez pedig nem más, mint a természet.

Munkájában meghatározza az állam mibenlétét, mely: "A társadalomnak az az érdekközössége, amely az általános közjót, tehát az ember földi életére és ennek minden ágára kiterjedő valódi javak és eszmények megvalósítását, vagy - amennyiben ezek egyik-másika hatalmi körén tuesenek, ezek védelmi körét és előmozdítását ismeri el céljának."⁷¹

2. A nép, a tömeg és az államhatalom

Horváth azonosítja a társadalmat az állammal annak ellenére, hogy látja, hogy ez az azonosság nem eredendő de nem is a történelmi fejlődés eredménye, mert a népből a "társadalomalkotó anyagi elemből"⁷², tehát "a sokaságból magába véve csak rendetlenség és széthuzás nőhet ki."⁷³

Szerinte transzcedens eredetű az az erő, amelynek révén a sokaságban "képződik az az egységesítő, szervező és újjáalakító tényező, amelyet a közjó megvilágítására irányuló hatalomnak mondunk."⁷⁴ Így jön létre az államhatalom, amely a tömeget társadalmi egésszé alakítja. Tehát "az állam a kettőnek a sokaságnak és a hatalomnak szintetikus összetétele, röviden személlyé vált és személy gyanánt fellépő társadalom."⁷⁵

A transzcedens létbe való elhelyezkedés készíti arra a megállapításra, hogy az államot, mint erkölcsi organizmust elválassza a fizikai organizmustól. Megfogalmazásában nem bizonyul elegendő erőnek az organizmus analógia, tovább megy és kijelenti, hogy "ez ideális kapcsón kívül egy másiknak is kell lennie, amely a részek tényleges összetartozását megvalósítja és állandóan fenntartja."⁷⁶ s ez pedig nem más, mint az államhatalom. Ez a megállapítás újabb feszültséget szül, mivel az ember mint személyiség önálló léttel bír, ez pedig nem egyeztethető össze az államhatalom azon funkciójával, mely erőszakot alkalmaz azokkal a személyiségekkel szemben, akik kivonják magukat az állam céljának megvalósulása alól. "Horváth megpróbálja ezt a feszültséget feloldani" az ember természeténél fogva rá van utelve a társadalomra."⁷⁷ ám ez az erisztotelészi

zoon politikon azon az előfeltételezésen épül, hogy a társadalom és az állam azonosak; ez akceptálható történelmileg a görög polisz képzeletvilág szem előtt tartásával, de semmiképpen sem indokolt egy modern polgári társadalom számára."⁷⁸

A feszültség feloldására törekedve a személyiséget a "népre" érti, azonban hogy "a nép személylé, tehát a közjó szempontjából önrendelkező alannyá"⁷⁹ válhasson, ahhoz szükséges az államhatalom léte, mert csak az államhatalom teheti a népet a szó igazi értelmében vett néppé. Ennek értelmében a nép tehát egyenlő az államhatalommal, s ebből igyekszik azt a konkluziót levonni, mely szerint a nép és az államhatalom szemben állása azonos. Ennek ellenére, ha a történelem mégis produkálna a nép és az államhatalom között tényleges szembenállást, akkor nem beszélhetnénk népről, hanem csak tömegekről már pedig Horváth állásfoglalása szerint "a tömegnek nincs saját szava és akarata."⁸⁰ Így veti el ezen az elméleti alapon, amelynek gyakorlati megvalósulása a fent említett konkluzió a demokráciát, mivel az "nem lehet más mint leplezett monarchia vagy oligarchia, legtöbb esetben azonban valóságos zsarnoki uralom."⁸¹

3. A vezérről és az egyén érvényesüléséről

A fasizmus uralomra jutását követően 1942. májusában a Társadalmi alakulások és a természetjog /Bp., 1942/ című tanulmányában Horváth átveszi az akkor uralkodó szellemiséget és nyíltan tételezi "az idő jelét megértő elemként" az olyan személyt /itt Hitlerre utalt/, aki a "Teremtőtől elgondolt világrend fennmaradását és szabályszerű lefolyását biztosítja",⁸² minthogy a "Teremtő nem szükségszerűen működő erőket használ, hanem az értelmes lény saját elgondolására és szabad döntésére bizza azt".⁸³ Leszögezi, hogy "az egyed nem öncél, teljesen a faj érdekeinek szolgálatában él és csakis ennek keretein belül van értéke úgy magában, mint a világrendben."⁸⁴

Álláspontja szerint az individuum érvényesülési törekvése mint személyi érvényesülés "a közjót, s annak következményeihez való idomulást"⁸⁵ eredményezi, melyre analóg példaként állhat a XVIII. századi angol materialista és ateista Mandeville hírhedt könyve - "The fable of the bees or private vices public benefits" /1714/, azaz "A méhek meséje avagy magánvétek: közhaszon". E mű alapja, hogy Mandeville tagadja azt, hogy az emberben eredetileg önzetlen hajlamok lennének, és hogy a társadalmat az erény tartja össze. Ennek ellenkezőjét vallja, hiszen az emberek önzőek, szenvedélyek és bűnök hajtják előre őket, s ez a mozgatórugója a gazdasági, társadalmi, politikai élet fejlődésének. Ez a mű, mely 1714-ben hűen kifejezi korának a szabadversenyos kapitalizmusnak a törvényszerűségeit a bajokat s a bűnöket. Horváthtól azonban minden távol áll, mivel mindennek az ellenkezőjét véli felfedezni, s a társadalmi mozgás konkrét törvényszerűségei helyett mindent a természetre hárít, melyet az isteni elrendelés bölcs tulajdonságaival ruház fel. Ennek a logikának a továbbvitele alapján írhatja le a következőket:

"A tulajdon gyanánt lefoglalt dolgokról is úgy intézkedett a természet, hogy a magántulajdon a jó akaratú emberek között ne lehessen irigység vagy civakodás okozója. Ami az egyiknél fölösleg, szolgáljon a vagyontalanok segítségére, így szól a természet parancsa, ami a társadalmi kiegyenlítődésnek legfőbb elvét képviseli és mutatja, hogy a természet a magántulajdonnal se akar éket verni az egyének közé. Tovább taglalhatnók a tiszta természet igényeit és mindenütt azt találunk, hogy ott, ahol az egyének békés együttélését veszély fenyegeti, a természet gondoskodott megfelelő orvosságról is."⁸⁶

VI.

Az állam ismervei a technicista elméletekben

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után kialakult ellenforradalmi rendszerben, csak azok az elméleti, ideológiai törekvések kaptak támogatást és ezzel együtt nyilvánosságot, amelyek az uralkodó rendszer hatalmi törekvéseit elősegítették.

Találkozhatunk azonban e kor irodalmában olyan törekvésekkel is, amelyek élesen bírálták a technikai fejlődés ellenzőit, másrészt javasolták, hogy az üzemben, gyárban megteremtett szervezettséget alkalmazni kell az állami életben is. Véleményüket az alábbiakkal támasztották alá: "A racionalizálás ténye felvetette azt a gondolatot, hogy az államot is nagyüzemnek tekintve, a racionalizálás alapelveit az állami funkciókra is alkalmazni kell."⁸⁷

A technicista elméletek széleskörű kibontakozására és térhódítására nem véletlenül került sor éppen az 1929-1933-as időszakban, a gazdasági világválság idején, hiszen a válságból eredő súlyos gazdasági nehézségek alapjaiban rengették meg a kapitalista fejlődést, így szükségessé vált, hogy a gazdaságipolitikai élet problémáinak megoldásához valamiféle kiutat találjanak. Ennek megoldása érdekében a figyelem a műszaki szakemberek felé fordult, azonban ezen műszaki értelmiség mellett a probléma megoldásában helyet kaptak kiváló a közigazgatásban dolgozó humán képzettségű értelmiségi csoportok is, amelyek tagjai közül technicista elméletével kiemelkedik Magyary Zoltán és Kövessi József.

1. Magyary Zoltán a kormányról mint "nagyüzemről"

A magyar közigazgatás átszervezésének, racionalizálásának tervezetét Magyary Zoltán, a közigazgatási racionalizáló bizottság kormánybiztosa dolgozta ki. A közigazgatás globális reformációját a gazdasági és szociális fejlődés előrevitele érdekében tartotta szükségesnek. Véleménye szerint a feladatok ilyen irányú felduzzadását csak úgy lehet eredményesen megoldani, a közigazgatást racionalizálni, ha a vezetés szerveit olyan szakemberekkel töltik fel, akik értenek a vezetéshez és az irányításhoz. Tehát racionalizálási programjában megoldandó feladatnak a "közigazgatási nagyüzem" megszervezését tekintette. "Magyarynak a közigazgatásról való felfogását mindenekelőtt az a főleg az amerikai elmélet és gyakorlat nyomán kialakult felismerése alapozta meg, hogy belső természete szerint az állam

adminisztrációja is ugyanolyan igazgatás, mint amelyet a nagy magánvállalkozóknál látunk."⁸⁸

Magyary munkásságáról és szerepéről a vélemények megoszlanak. Szélsőséges nézetekkel találkozhatunk a munkásságát értékelő bírálatok között. "Programja - Tarján Imre szerint - a Horthy-rendszer államhatalmi tendenciáját és igényeit tükrözve egy fasiszta, militarista, diktatórikus, technicista elméletekkel kevert vezetéselméleten alapult."⁸⁹ Az új magyar történeti szintézis szerint: "Ami igazán újat és figyelemre méltót a jogtudomány - a mindaddig teljesen elmárgott magánjog fejlődése mellett - alkotott, az jórészt kimerült a Magyary Zoltán nevéhez fűződő s ideológiai szempontból semleges, modern racionalizálás jogi megalapozása terén tett elképzelésekben..."⁹⁰

E két megállapításból is kiderül, hogy Magyary értékelése még ma sem egyértelmű. Az első vélemény alapján technicista elmélete fasiszta jellegű, militarista vetületekkel keveredik, holott csak a racionalizálás programjának kidolgozása során széleskörű nemzetközi vizsgálódást folytatva munkájában példaként állítja az olasz fasiszmus korporációkon alapuló közigazgatási rendszerét, de ugyanakkor figyelmét nem kerülik el a nyugat-európai liberális menedzserelméletek, Taylor, Fayol, az amerikai Hoover tételei sem. Ennek fényében kissé elhamarkodottnak tűnik és szélsőségesnek az a nézet, mely Magyary elméletét fasiszta jellegűnek titulálja.

Elméleti munkásságából azonban vitathatatlanul kitűnik, hogy szimpátiát érez a Mussolini által megteremtett olasz fasiszmus államgépezetének erős, centralizált, fegyelmezett jellege iránt, mert "Olaszországban tehát a fasiszmus közigazgatási reformjával sikerült olyan közigazgatási rendszert kiépíteni, amely mellett a központi irányítás feladata mintaszerűen meg van oldva. A központi kormányhatóság azonban a legszorosabb kapcsolatban van a fasiszta pártközponttal. Az egész közigazgatási szervezet voltaképpen fasiszta pártszervezet."⁹¹

Taglalja a rendszer előnyeit, melynek alkalmazása mellett az ügyek intézése gyors és egyszerű, amely a rendszer jellegéből következően az erősfoku centralizáltságnak, a fegyelmezettségnek és a fegyveres testületek meglétének köszönhető. Azonban kijelenti, hogy: "A rendszer annyira a speciális olasz feltételektől függ, hogy a maga egészében át nem vehető, részletei pedig összefüggésükből kiszakítva elvesztik helyes értelmüket."⁹²

E rendszer iránti rokonszenv megmutatkozik Magyar állásfoglalásából is, s talán éppen ez vezethette azon szélsőséges értékelő vélemény képviselőjét abban, hogy Magyarot egyértelműen a fasizmus elkötelezettjének tekintette. Az ideológiai elkötelezettsége azonban nem egyértelmű, különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy A magyar közigazgatás racionalizálása /1930/ című művében az olasz közigazgatás vizsgálata mellett kiterjeszkedik és hasonlóképp lelkesedik a francia, angol és az amerikai racionalizálási törekvésekért is.

Sokkal megalapozottabb a második nézet Magyar értékelésében, amely ideológiailag semlegesnek tekintti és a tudományos modern racionalizálás képviselőjeként tünteti fel.

Elméletében, s így racionalizálási programjában szükségesnek tartotta a szerepét korábban megfelelően betöltő "jogállam" felváltását az új követelményekhez igazodó "cselekvés államával", amelynek fő jellemvonása a végrehajtóhatalom vezető szerepe /strong executive/.⁹³ E végrehajtóhatalom reformja két részből áll, egyrészt az u.n. "erős executiva", amelynél előtérbe kerül az egyéni vezetés, tehát amely megköveteli, hogy a "miniszterelnök primus inter pares helyett főnökké legyen",⁹⁴ másrészt a racionalizálás során meg kell szervezni a közigazgatási vezérkart, amelynek az a funkciója, hogy biztosítsa a miniszterelnök számára azt, hogy feladatát megfelelően be tudja tölteni.

"A magyar közigazgatás átszervezését azért sürgette, mert a gazdasági fejlődés következtében /aminek fő tényezőit a megnövekedett népsűrűségben, az ipari forradalomban, a

nagykapitalizmus fejlődésében jelölte meg/ a végrehajtóhatalom hatásköre, felelőssége megnőtt. A gazdasági és szociális fejlődés érdekében véleménye szerint - "a nagyüzemi méretekre növekedett közigazgatás feladatát úgy tudja csak ellátni, ha a szervezéshez, irányításhoz szükséges szakértelemmel rendelkezik."⁹⁵ Ezért szükségesnek tartotta a "közigazgatási nagyüzem" megszervezését.⁹⁶

Ennek érdekében - hogy létre lehessen hozni a racionalizáció során az u.n. közigazgatási nagyüzemet - tartotta szükségesnek a már említett vezérkar megteremtését a felmerülő szakkérdések megoldására. Álláspontja szerint azért "kell a hivataltal és szakképzett közszolgálatra áttérni, valamint a centralizációt erősen fejleszteni",⁹⁷ mivel megmaradtak a korábban funkcionáló államhatalmi szervek, azonban fejlődésük következtében hatáskörük szakirányú tevékenységekre is kiterjedt. E probléma megoldása érdekében veti fel azt a gondolatot, hogy politikai síkon a törvényhozás alapján egy erős, diktatórikus egyéni vezetést kell biztosítani. Így tehát elméletében sokkal helytállóbb a diktatórikus szellem érvényesítése, valamint a közigazgatási vezérkARBól folyó militarista vetület, mint a fasiszta elkötelezettség.

Ezzel a problémával foglalkozik A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása /1931/ című munkájának bevezetőjében, melyet Károlyi Gyula miniszterelnöknek címez, mintegy utalva arra az előbbi kitételre, hogy egy diktatórikus vezetést kell biztosítani. "A magyar köztisztviselő éppoly kitűnő emberanyag, mint a magyar katona. Jó vezetés mellett a legmagasabb teljesítményekre képes. Meggyőződésem szerint annak, hogy a közigazgatás bizalmát önmaga és a nemzet közigazgatása iránt visszanyerje és ezáltal mindazok az eredmények elérhetők legyenek, amiket a közigazgatás racionalizálásától várunk, első és nélkülözhetetlen feltétele, hogy mint javaslom, mondassék ki a miniszterelnök felelőssége a közigazgatás szervezetének és működésének gazdaságosságáért és jóságáért. A közigazgatás így megkaphatja, hogy egy feje legyen, ami a nagyüzem sikeres vezetésének sine qua nonja."⁹⁸

Ugyanerre a kérdésre tér ki a racionalizálási program-javaslatában, azonban most már nem célozva a miniszterelnök feladatára e téren, hanem konkrétan a taxációban szereplően kerül előtérbe a szellemi központ, akinek feladata a "nagyban látás": "Az integrálás, az egésznek szem előtt tartása..."⁹⁹ hiszen e nélkül maradandó eredmény elérése nem képzelhető el. "Ezért szükséges, a közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása végett a miniszterelnök hatáskörének kimerjesztése..."¹⁰⁰ Vácolja a szellemi erő feladatát is, s ezt az egységtudat fejlesztésében "... a kormányzati politikában a kormányok változásai közt is a nemzet érdekeinek legmegfelelőbb irányzat folyamatos követéséhez szükséges öntudat"¹⁰¹ fejlesztésében jelöli meg. E megoldás alkalmazásával látta biztosítottak az egyszemélyi vezetés megvalósulását, ahol a vezető mind politikai, mind szakirányú feladatokat is el tud látni. E kettős feladat manifesztálódásának szükségességét gazdasági tényezők erősödésével, az állammonopol-kapitalizmus kiteljesedésével próbálta indokolni, mivel a fejlődő iparosodás "a gazdasági feladatok állami irányítás alá jutása...., valamint a gazdasági élet tapasztalatainak befolyása szükségessé tette, hogy a kormányzat a politikai és gazdasági kérdések irányítását egy kézbe tudja tartani."¹⁰²

"... szükség van a közigazgatási szervezet egységes irányítására, másszóval az adminisztráció fölé egyetlen legmagasabb főnök állítására. A közigazgatás feje elvileg az államfő, aki azonban túlnyomórészt átengedi ezt a funkciót a kormánynak."¹⁰³

Azonban hiában van meg a vezetés "feje", ha nincs meg a "törzse", mely hozzátartozóan szerves egységgé válva látja el a racionalizálás feladatát. Éppen ezért, hogy ezt teljesé tegyük, szükséges létrehozni a közigazgatási vezérkarokat a polgári életben, hiszen: "A közigazgatási vezérkar nélkülözhetetlen, ha magas igényeink vannak, a kormányzás eredményessége tekintetében."¹⁰⁴

"A miniszterelnök ezt a megnövekedett hatáskörét csak úgy töltheti majd be, ha egy különleges szerv, az u.n. közigazgatási vezérkar áll rendelkezésére. Általános szervezéstudomá-

nyi igazság ugyanis, hogy nagy organizációknál a főnököknek külön segédszervre van szükségük, a reájuk háruló teendők ellátásához."¹⁰⁵

Ezek a szervezetek a katonai vezérkarok analógiájaként jönnek létre, s itt jelenik meg Magyary militarista szemlélete, amikor a közigazgatás fejlesztésének programjában kiterjesztően értelmezi a hadsereg feladatát, mivel "a vezérkar funkciója nem a modern hadseregek sajátossága, hanem a nagy szervezeti egységek vezetésének követelménye, és ezért a vezérkar nélkülözhetetlen minden téren, ahol biztosítani akarjuk azt, hogy a vezetés hivatása magaslatán maradjon akkor is, amikor annak feltételei megnehezültek."¹⁰⁶

Magyary ezen a ponton találkozik kimondatlanul is Max Weber koncepciójával, amikor is Weber rámutat arra, hogy: "a katonai uralom hordozója, a tiszt sem különbözik a polgári igazgatás hivatalnokától. A modern tömeghadsereg is bürokratikus hadsereg, s a katonatiszt egyszerűen egy különös fajta hivatalnok..."¹⁰⁷ Tevékenységüket jellemzi a Fayol-i ötös elv: az előrelátás, a szervezés, parancsolás, összhang biztosítása és az ellenőrzés. E célok megvalósítása érdekében a vezérkarok tagjaival szemben kiválasztásuk és képzésük során magas igényt kell támasztani. "A vezérkar tagjai fizikai és szellemi teljesítőképesség tekintetében a tisztikar legjelesebbjei, akik a hadsereg minden fegyvernemében való tájékozottságot és állandó továbbképzést kötelesek szerezni és állandóan ellenőrzés alatt állanak abban a tekintetben, birtokában vannak e mindazoknak a szellemi képességeknek, amelyekre szükségük van. Hasonló szigorú szelekció és egyöntetű magas színvonalú szakképzés megkövetelése nélkül a közigazgatási vezérkar sem fog megvalósulhatni."¹⁰⁸

A katonai vezérkar élén a hadsereg legkiválóbb tábornokának kell állnia, s ennek analóg értelme szerint a polgári közigazgatási vezérkar élén is a legkiválóbbnak kell szerepelnie, olyannak, aki nagy áttekintéssel rendelkezik "nemcsak magasabb állása, hanem több tapasztalata, jobb tudása révén. Ezt fejezi ki Hitler által a Mein Kampf-ban meg-

fogalmazott tétel is: "Niemand erhält Autorität Untergebenen gegenüber, der nicht selbst Besserkönnen der betreffenden Arbeit ist."¹⁰⁹

A polgári vezérkar szervezési és működési tervének kidolgozásánál figyelembe vette a kormány kettős - politikai és adminisztratív - feladatát, s ennek megfelelően a közigazgatási vezérkar felállítását is két részre differenciálta, egyrészt az általános igazgatásra, mely a közigazgatás problémáival és másrészt szakirányú igazgatásra, mely gazdasági kérdések megoldásával foglalkozik.

A racionalizálás során létrehozandó közigazgatási szervezeteknek egyik legfontosabb feladata az organizációs tevékenység, amelynek megvalósíthatóságának érdekében nagy hangsúlyt kell helyezni arra, hogy a vezetők magas képzettségűek legyenek, s ez "nem rendeletekkel, hanem egyéni kiválasztással és a tehetség és szorgalom tekintetében kiválók legkedvezőbb fejlődési feltételeinek gondos biztosításával érhető csak el."¹¹⁰

Magyary elméletében kirajzolódik egy militarista, centralizációra törekvő diktatórikus tendencia, mely a világ-gazdasági válság hatására egyre gyengülő kapitalista rendszerert egy erős apparátus létrehozásával próbálta menteni. Ezzel az elmélettel segítette kora uralkodó burzsoáziájának azt a célját, hogy a hivatali helyek növelésével bővítse az anyagilag tőle függők számát, mely függő réteg egyben tömegbázisát is képezte. "A szakemberek bevonásának gondolatával elősegítette a technicista nézeteket vallók igényének teljesítését, mellyel, ahogy Lenin írta: "különösen éppen a kispolgárságot vonják a nagyburzsoázia oldalára és rendelik alá a nagyburzsoáziának, jelentős mértékben ennek az apparátusnak a segítségével, amely a parasztság, a kisiparosok, a kereskedők, stb. felső rétegeinek kényelmes, nyugott és megtisztelő állásokat juttat, amelyek betöltőiket a nép fölé helyezik."¹¹¹

2. Kövessi József a "hivatalnok államról"

Korszakunk Magyarországon is találkozhatunk olyan nézetekkel, amelyek nyugati filozófiai áramlatoktól irányozva a kapitalizmus bírálatára irányulva, ennek magasabb szintű formációval történő felváltását kívánták. Ezen irányzat képviselői ugyan észlelték bizonyos aspektusból a kapitalizmus fejlődésképtelenségét, látták annak visszásságait, de mindezek mellett módosítási tervük a magántulajdon talaján maradt; - tehát nem szocialista rendszer kialakítását tartották szükségesnek.

Az 1930-as években Magyarországon is elterjedtek olyan idealista tételekkel átítatott elméletek, amelyek a fejlődést mint pszichológiai folyamatot értelmezték, s így a valóság világában létező Marx-Engels által feltárt objektív társadalmi törvényeket a tudat szférájába helyezték át. Ilyen felfogást képviselt dr. Kövessi József, "aki elméletének kidolgozásához felhasználta és technicizmussal párosította Hendrik de Mann és Spencer tételeit."¹¹² Reformált társadalomelméletét a Laborizmus, az új gazdasági rendszer fejlődése /1935/ című munkájában fejtette ki.

Művében kritikai bírálat alá veszi a kapitalizmust, amely fejlődésképtelensége miatt már nem képes a felmerülő gazdasági problémák megoldására, s ezt meg kell változtatni. Munkájának is ez a célja "kísérlet egy új gazdasági rendszer fejlődésének rendszerbe foglalására."¹¹³ Az általa elképzelt új gazdasági rendszer azonban nem szocialista orientációjú, sőt munkája bevezetőjében célul tűzi ki a fejlődés irányának meghatározását, s általa megfogalmazva "ez a tanulmány még azt a célt is szolgálja, hogy azok részére, akik a kommunizmus eszméje után rajonganak és akik állam ellenes összeesküvésükkel a társadalmat újjá akarják alakítani, bebizonyítsa azt, hogy a fejlődés egészen más irányú."¹¹⁴

Kövessi társadalomfejlődési koncepcióját vizsgálva nyilvánvalóvá válik sajátos elképzelése, mivel a társadalmi jelenségeket nem az objektív törvényekből vezeti le, hanem

ennek a fejlődésnek szubjektív szubsztanciális hatóerőt tulajdonít hangsúlyozva azt, hogy "minden fejlődés az emberi természetből és szellemiségből indul ki."¹¹⁵

Tehát a fejlődés alapját a természet törvényeinek felismerése adja, melynek felhasználása a kultúra keretében manifestálódik. E logikából következik, hogy a kultúra mindennek az alapja, így a fejlődés is addig tart, amíg a kultúra él és létezik. Így a fejlődés permanens előrehaladásának garanciáját a kultúrszabadság biztosításában látja, s ez alapon elveti az osztályharcos alapokon álló fejlődési elvet. A fejlődést az emberi gondolkodás biztosítja, "s az új gazdasági rendbe való "átnövés" feltétele az embereknek az új kultúrában való harcában található meg."¹¹⁶

Véleménye szerint a társadalmi-gazdasági fejlődés is a természeti fejlődéstől determinált, mivel a kultúra mindig ott keletkezik, ahol célirányos tevékenység indul meg. A kultúra színvonalának függvénye, hogy mekkora mennyiségű célirányos tevékenység szükséges az életszükségletek kielégítésére, tehát, hogy az ember éppen a természeti törvények felismerése által mennyire tudja munkáját létfenntartása érdekében bővíteni. Itt a szoros értelemben vett életszükségletek kielégítéséről van szó. "Ezzel igen közel kerül ahhoz a spengleri elmélethez, amely szerint az ember egész tevékenysége a létfenntartásáért folytatott állandó harc jegyében megy végbe."¹¹⁷ A természeti törvények felismerése s az e felismerésből fakadó tevékenység szüntelenül fejleszti a kultúrát. "Minél nagyobb tehát a kultúra, annál nagyobb tömeget képes eltartani, azaz minél magasabb színvonalu, annál több ember tevékenykedhet benne. A kultúrában tevékenykedő emberek tömege eszerint minden időben meg van határozva, több ember a kultúrában nem élhet, mint amennyit a kultúrtevékenység el tud tartani."¹¹⁸ Kövesszi tehát ebben látja a tevékenység és a kultúra összefüggésének dialektikáját. Minden kulturfokhoz egy-egy adott gazdasági rendszer tartozik. Ezen elméleti felismerés alapján négy kulturfokot kü-

lönböztet meg, amelyhez négy gazdasági rendszer kapcsolódik. Az első kulturfok az "őstermészet felismerése", amelyhez az "őskor gazdasági rendszere" tartozott, a második a "föld termőképességének a felismerése", amelyhez a "feudalizmus gazdasági rendszere" tartozott, a harmadik kulturfok "az ipar-kereskedelem felismerése", amelyhez a "kapitalista gazdasági rendszer" tartozott, míg végezetül a negyedik s egyben legfejlettebb "a magasfoku szervezésfelismerése", melyhez a hozzátartozó gazdasági rendszert "a laborizmus gazdasági rendszerének nevezhetünk el."¹¹⁹

Munkájában nem veszi elemzés alá az említett gazdasági rendszerek osztálytartalmát, a társadalmat kettős differenciálásban vizsgálja, s a differenciálás eredményeként létrejön két csoport, mely egymással antagonisztikus ellentétben áll, s egymással állandó harcot viv. A társadalom felosztása a Nietzsche-i "Übermensch" elmélet alapján történik.

Az egyik csoport a "kiválasztottak tömege" akik előtt nyitva áll a lehetőség, hogy az adott gazdasági rendszerben érvényesüljenek, míg a másik, ezzel szembenálló, ennek alárendelt csoport a "kivetettek tömege". Az embereknek az említett felosztását, a differenciálás eredményeként elfoglalt helyüket nem tartotta egy végleges, megváltoztathatatlan állapotnak, s erre utalva fejti ki, hogy a fejlődés folyamán a kivetettek átveszik a hatalmat és kiválasztottak lesznek."¹²⁰ "Nietzsche elméletét használja fel, amikor a hatalomra való akaratot biológizálta; így a létért való küzdelem nála átalakul a hatalomért való küzdelemmé."¹²¹ A hatalomért folyó harc indítékát a gazdasági rendszerek tömegtörvényében látta, mely nem más, mint a társadalom kvantitatív mozgása. A kvantitatív tényezők alakulása, növekedése hozza létre a változásokat, mintegy egy bizonyos mennyiségen túl egy új minőség egy új kvalitás lép be. Ezt az átalakulási folyamatot vázolja kivetítve a gazdasági rendszerek fejlődésére: "Minden gazdasági rendszernek a kezdetén ritka a tömeg. A gazdasági rendszerek végén azonban sűrű a tömeg. A rendszer gazdálko-

dási módja nem tudja eltartani. Tömegfeszültség keletkezik.¹²² A keletkező tömegfeszültséget meg kell azonban szüntetni, s Kövessi ennek két módját határozza meg. Az egyik a tömegcsökkentés, míg a másik a tömegrendezés. A tömegcsökkentési alternatívát elveti, mert ennek eszköze a háború és a forradalom, amely azonban a kultúra pusztulását eredményezné; így a megoldás a másik alternatíva a tömegrendezés a "ha egy magasabb gazdasági rendszer tudatra ébredése következik be."¹²³ Választása ezen második elvre esik, s az új kifejlődő gazdasági rendszert a laborizmusban látja.

A vázolt fejlődési folyamatba helyezi el a magyar kapitalizmust. Társadalom bírálataiban utal arra, hogy a "kapitalizmus a profit érdekét nézve nem törődik azzal, hogy az ember miképpen tud megélni."¹²⁴ s e tendencia tömegfeszültséget szül. E tömegfeszültséget még elősegíti és terheli a tömegszaporulat s mindez fokozottabb körütekintést, szakértelmet követel a termelés irányításában, azonban ezt a problémát a meglévő vezető garnitúra nem képes megfelelő színvonalon megoldani. Kell hogy jöjjön egy új rendszer, a laborizmus, s "A rendszer jellegzetessége a kollektív termelés és a szükségletek kielégítésében a legegényibb igényeknek a kielégítése. A gépek és munkarendszerek nagyobb jelentőségre emelkednek, mint a kapitalizmus rendszerében. A polgári államot felváltja a hivatalnok állam, mely a szellemi és fizikai munkások társadalmából áll."¹²⁵

S ez az a pont munkásságában, a hivatalnok állam koncepciója, s az ezt alkotó hivatalnok rendszer - melyet jellemez a rendszeresen gondolkodó hivatalnokszellem, - amely szoros kapcsolatot teremt Max Weber teoretikájával, s mintegy annak analógiájaként épül fel. "A modern államban a valódi uralom szükségképpen és elkerülhetetlenül a hivatalnoki testület kezében van."¹²⁶

"Max Weber az igazgatási szervezeteket vizsgálva megállapította, hogy azokat a következő vonások jellemzik:

- a/ az igazgatási szervezet tagjai személyileg szabadok, csak hivatali kötelezettségeiknek engedelmeskednek;
- b/ az igazgatási szervezet meghatározott hierarchikus rendszerben tevékenykedik;
- c/ az igazgatási szervezet meghatározott hatáskörrel rendelkezik;
- d/ az igazgatási szervezet kinevezés vagy választás alapján működik és tagjaik szakképzettséggel rendelkeznek;
- e/ az igazgatási szervezet tagjai pénzbeli díjazásban részesülnek, annak megfelelően, hogy milyen rangban állnak a hierarchikus rendszeren belül;
- f/ az igazgatási szervezet tagjainak csupán hivataluk az egyedüli vagy fő foglalkozásuk;
- g/ az igazgatási szervezet tagjainak előrehaladása a hivatalban eltöltött időtől, a teljesítménytől függ, de ezt mindig az előljáró ítéli meg;
- h/ az igazgatási szervezet tagjai szigorú, sajátos hivatali fegyelem és ellenőrzés alatt állnak.¹²⁷

A felsorolt ismertetőjegyekben véli tehát Weber felfedezni az "egyedi" hivatalnokok jellemzőit, s összehasonlítva ezt Kövessi elméletével, azonnal megmutatkozik a hasonlóság még akkor is, ha Kövessinél az egyszerűbb formában történik is. Ugyanis a hivatalnokokat jellemzi, hogy: "Szükségletét biztos, előre megállapított fizetésből elégíti ki. Munkahelyét állandósítja akkor is, ha a munka szünetel. Évente fizetéses szabadsággal rendelkezik, kedvezményeket viv ki gyermeknevelés, éltetkezés, lakás, szórakozás, utazás, stb. terén, hogy ezzel is növelje szükséglet kielégítésének lehetőségét. Munkaképtelensége vagy öregsége esetén nyugdíjat kap, ugyancsak ezzel biztosítja családját, ha elhalálozik. Betegsége esetén ingyenes orvosi kezelésben részesül."¹²⁸

Tehát szembevetendő az analógia a weberi hivatalnok állam és a Kövessi József által felállított ugyancsak hivatali

államként jellemezhető laborizmus között. Hasonlónak ítélendő kettőjük viszonyában az az ok is, amely a hivatali állam létrejöttének mozgatórugója, így Kövessinél ez a kapitalista gazdaságban keresendő, ahol a hivatalnok réteg "lassan magához ragadja a hatalmat és uralkodik úgy az állam, mint a tőke felett."¹²⁹ Tehát a tökéletes tudás megtestesítői a hivatalnokok.

Ennek a tételnek pendantja a weberi nézet, mely szerint "hivatali apparátus nélkül társadalmi igazgatás nem képzelhető el, hiszen csakis a hivatali apparátus léte biztosítja a szakértelmet, a különböző állami ügyek intézésénél. A hivatali apparátus kialakulását Max Weber a modern pénzgazdálkodással, a monolit államok kialakulásával, valamint azzal magyarázta, hogy az ilyen apparátusnak alapvető a technikai fölénye minden más forma mellett."¹³⁰

A kapitalizmus tömegfeszültségében Kövessi négy kulturhordozóderőt különböztet meg: az államot, a hivatalnokokat, a termelési hivatalnokokat, a tőkést és fizikai munkást. Ezek közül az új gazdasági rend megteremtésére a már említett okok miatt a hivatalnokokat, valamint a termelési hivatalnokokat /mérnököket/ tartotta alkalmasnak, bennük látta a kultúra hordozóját. Technicista nézetei megnyilvánulnak választásában is; a mérnököket tartotta alkalmasnak arra, hogy biztosítsák a szükségletek harmónikus kialakítását, a személyes boldogság megteremtését, azáltal, hogy adottságaik folytán ők ismerik fel leggyorsabban a társadalom fejlődését elősegítő természeti törvényeket.

Okfejtésének végső célja egyrészt az volt, hogy elméletileg alátámassza az emberek között fennálló egyenlőtlenséget és az ebből fakadó társadalmi igazságtalanságok kezelését, illetve meglétét, melyet a természet örök törvénye deklarál, másrészt az, hogy a technikai fejlődés következtében szükségessé váló új társadalmi rendszert a "laborizmust" bevezesse. Azonban laborizmusa nem volt más, mint a kor igényeiből fakadó és ahhoz igazodó a magántulajdonon alapuló

managerizmus, amelynek térhódítása által fő jellegzetességeként a polgári államot felváltja a hivatalnok állam. Ezzel a koncepciójával sem alkotott újat, mert tudva vagy tudatlannul Max Weber tételeit dolgozta fel.

A társadalom összetételében is változást tételezett fel, a társadalomban két réteg marad, a szellemi és a fizikai munkások rétege. A képviselőház szerepe tételeiben degradálódik, funkciója a termelés és a fogyasztás technikai művelete közötti összhang s arány megteremtésére korlátozódik. Államelméletében nem teszi vizsgálat tárgyává az állam politikai funkcióját, csupán érinti, hogy az általa javasolt új gazdasági rendszerben, a "vallás, a tudomány magas fejlődést fog elérni."¹³¹

Kövessi elmélete végeredményben egy technicista szemléletből eredő "szervezett" managerkapitalizmus igényét tükrözi, kiemelve azt, hogy e rendszerben az értelmiség hivatott a vezetésre.

B e f e j e z é s

Munkám bevezető soraiban dolgozatom tárgyának meghatározásakor kiemeltem azt, hogy igyekszem bemutatni azokat az államra, illetve annak ismérveire vonatkozó hivatalos nézeteket, elméleteket, amelyek a Horthy-kori Magyarországon hatottak, s e vizsgálat során törekszem annak az apologetikának a megvilágítására, melyet e korszak legalizál gondolkói kifejtettek.

A szakirodalomban e tárgy és korszak kutatói, maradéktalanul kifejtik kritikai, marasztaló tételeiket. Dolgozatomban egyes fejezetei utalásszerűen tartalmazzák is ezeket a bírálatokat, melyet egyes személyeknél és intézményeknél helytállóak, másoknál viszont a kritika kritikájával élve olykor megalapozatlannak tartok. A kritika főleg az ellen irányul, hogy ezen gondolkodók nem annyira az emberiség ismereteinek gyarapítását szolgálták, hanem inkább a fennálló rend létjogosultságának bizonyítását - mely vélemény maradéktalanul elfogad-

ható. Azonban az vitathatatlan, hogy jó néhányan közülük a szaktudományok eredményeinek elvi összefoglalását adták, az általuk alkalmazott egyes kategóriák, intézmények helytállóak, s meglétük a szocialista tudományban is biztosított - viszont a tartalom létjogosultságát veszti, s így az elvetendő. Ha csak utalok a polgári liberális Krisztics Sándor munkásságára, vagy Magyary Zoltán elméletére, akkor bizonyítotttnak látom azoknak a véleményeknek a cáfolatát, amelyek egyértelműen tagadják a gondolkodók bizonyos vonatkozásokban vett haladó voltát.

Ez alapon nem tartom szerencsésnek egy olyan kategóriának a felállítását, - melybe beletartoznak valamennyien azok a gondolkodók, akik a tárgyalt korszakban hivatalos ismerésben részesültek - amely szerint tételeik és munkásságuk egyértelműen tagadható.

J e g y z e t e k

- 1 Antalfy György-Papp Ignác: A politikai és jogi tanok története /Szerk.: Antalfy György, Bp. 1974/ Tankönyvkiadó 18.1.
- 2 Antalfy György-Papp Ignác: Im. 23.1.
- 3 Magyarország története 1918-1919 1919-1945 /Szerk.: Ránki György, Bp., 1976/ Akadémiai Kiadó 396-397, 402.1.
- 4 Gömbös Gyula beszéde 1923. december 17-én, Uo. 405. 1.
- 5 Uo. 405. 1.
- 6 Uo. 406. 1.
- 7 Krisztics Sándor: Politika /Bp., 1931/I. 314. 1.
- 8 Papp Ignác: Fejezetek a politikai és jogi gondolkodás történetéből 1924-1950. /Acta Iur. et Pol. Szeged, 1974/ Tom.XXI. Fasc. 3.,/52. 1.
- 9 Concha Győző: Politika /Bp., 1907/ I. 201. 1.
- 10 Krisztics Sándor: Politika /Bp., 1931/ I. 249. 1.
- 11 Krisztics Sándor: Im. I. 249. 1.
- 12 Krisztics Sándor: Im. I. 250. 1.
- 13 Krisztics Sándor: Im. I. 250. 1.
- 14 Papp Ignác: Im. 53. 1.
- 15 Krisztics Sándor: Im. I. 250. 1.
- 16 Papp Ignác: Im. 53. 1.
- 17 Krisztics Sándor: Im. I. 302. 1.
- 18 Laveleye, Emil: Le gouvernement dans la démocratie. Vol. I. 24. 1.
- 19 Krisztics Sándor: Im. I. 303. 1.
- 20 Krisztics Sándor: Im. I. 304. 1.
- 21 Krisztics Sándor: Im. I. 305. 1.
- 22 Smith-Bruce: Liberty and liberalisme 618. 1.
- 23 Krisztics Sándor: Im. I. 306. 1.
- 24 Krisztics Sándor: Im. I. 306. 1.
- 25 Beckerath: Wesen und Werden des fascistischen Staates. 154. 1.
- 26 Krisztics Sándor: Im. I. 307. 1.

- 27 Krisztics Sándor: Im. I. 307. 1.
- 28 Fichte JohannGottlieb: Beitrag zur Berichtugung der Unteile der Publikums über die französichen Revolution, /1973/ 26. 1.
- 29 Krisztics Sándor: Im. I. 308. 1.
- 30 Krisztics Sándor: Im. I. 309. 1.
- 31 Stammler Rudolf: Lehrbuch der Rechtsphilosophie /Berlin und Leipzig 1923/ 280. 1.
- 32 Stammler Rudolf: Der Rechtsstaat. Rechtsphilosophische Abhandlungen und Vorträge, II. 213. 1.
- 33 Kelsen Hans: Der soziologische und juristische Staatsbegriff, 1921 -86. 1.
- 34 Krisztics Sándor: Im. I. 310. 1.
- 35 Beinder: Philosophie des Rechts, 1925. 485. 1. - Kelsen és az osztrák tiszta jogtani iskola bírálátát adja.
- 36 Gierke Otto: Die Grundbegriffe des Staatsrechts. 105. 1.
- 37 Krisztics Sándor: Im. I. 321. 1.
- 38 Krisztics Sándor: Im. I. 313. 1.
- 39 Krisztics Sándor: Im. I. 313. 1.
- 40 Krisztics Sándor: Im. I. 313. 1.
- 41 Jhering, Rudolf: Zweck im Recht, 193. 1.
- 42 Krisztics Sándor: Im. I. 374. 1.
- 43 Papp Ignác: Im. 55. 1.
- 44 Krisztics Sándor: Im. I. 464. 1.
- 45 Papp Ignác: Im. 56. 1.
- 46 Krisztics Sándor: Im. I. 495. 1.
- 47 Krisztics Sándor: Im. I. 377. 1.
- 48 Krisztics Sándor: Im. I. 377. 1.
- 49 Sándor Pál: A magyar filozófia története 1900-1945 /Bp., 193/ I. 174. 1.
- 50 Sándor Pál: Im. I. 174. 1.
- 51 Nagy József: Kornis Gyula mint kulturpolitikus /Bp., 1928/ 7. 1.
- 52 Nagy József: Im. 10. 1.
- 53 Nagy József: Im. 10. 1.
- 54 Sándor Pál: Im. I. 175-176. 1.

- 55 Kornis Gyula: Az államférfi /Bp., 1933/ II. 6. 1.
- 56 Kornis Gyula: Im. II. 42-43. 1.
- 57 Kornis Gyula: Im. II. 302. 1.
- 58 Kornis Gyula: Im. II. 304. 1.
- 59 Kornis Gyula: Im. II. 304. 1.
- 60 Kornis Gyula: Im. II. 307. 1.
- 61 Sándor Pál: Im. I. 179. 1.
- 62 Kornis Gyula: Im. II. 314. 1.
- 63 Uo.
- 64 Sándor Pál: Im. I. 225. 1.
- 65 Sándor Pál: Im. I. 226. 1.
- 66 Sándor Pál: Im. I. 226. 1.
- 67 Prohászka Lajos: A Vándor és Bujdosó /Bp., 1934/ 95-102. 1.
- 68 Antalfy György-Papp Ignác: Im. 57. 1.
- 69 Horváth Sándor: Állameszme és a népek önrendelkezési joga /Bp., 1918/ 17. 1.
- 70 Horváth Sándor: Im./1918/ 36. 1.
- 71 Horváth Sándor: Im. /1918/ 12. 1.
- 72 Horváth Sándor: Im. /1918/ 19. 1.
- 73 Horváth Sándor: Im. /1918/ 18. 1.
- 74 Horváth Sándor: Im. /1918/ 18. 1.
- 75 Horváth Sándor: Im. /1918/ 18. 1.
- 76 Horváth Sándor: Im. /1918/ 25. 1.
- 77 Horváth Sándor: Im. /1918/ 26. 1.
- 78 Sándor Pál: Im. I. 115. 1.
- 79 Horváth Sándor: Im. /1918/ 38. 1.
- 80 Horváth Sándor: Im. /1918/ 39. 1.
- 81 Horváth Sándor: Im. /1918/ 39. 1.
- 82 Horváth Sándor: Társadalmi alakulások és a természetjog /Bp., 1942/ 8. 1.
- 83 Horváth Sándor: Im. /1942/ 8. 1.
- 84 Horváth Sándor: Im. /1942/ 13. 1.
- 85 Horváth Sándor: Im. /1942/ 22. 1.
- 86 Horváth Sándor: Im. /1942/ 23. 1.
- 87 Veres Gábor: A közigazgatás racionalizálása /Bp., 1931/
- 88 Martonyi János: Új magyar közigazgatás felé /Kolozsvár, 1943/ 6. 1.

- 89 Tarján Imre: *Technicista elméletek Magyarországon a két világháború között* /Bp., 1975/ Tudományos szocializmus füzetek, 65. 1.
- 90 Magyarország története 1918-1919 1919-1945. Főszerk.: Ránki György /Bp., 1976/ 884. 1.
- 91 Magyary Zoltán: *A magyar közigazgatás racionalizálása* /Bp., 1930/ 56. 1.
- 92 Magyary Zoltán: Im. /1930/ 54. 1.
- 93 Magyary Zoltán: *Közigazgatási Vezérkar* /Bp., 1938/ 37. 1.
- 94 Uo.
- 95 Magyary Zoltán: Im. /1930/ 2. 1.
- 96 Tarján Imre: Im. 65. 1.
- 97 Magyary Zoltán: *A hivatásos közszolgalat megoldhatatlan kérdései* /Kölozsvár, 1944/ 5. 1.
- 98 Magyary Zoltán: *A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása* /Bp., 1931/ 5. 1.
- 99 Magyary Zoltán: *A magyar közigazgatás racionalizálásának programja* /Bp., 1932/ 15. 1.
- 100 Magyary Zoltán: Im. /1932/ 16. 1.
- 101 Magyary Zoltán: Im. /1932/ 16. 1.
- 102 Magyary Zoltán: Im. /1930/ 25. 1.
- 103 Martonyi János: Im. 6-7. 1.
- 104 Magyary Zoltán: Im. /1938/ 26. 1.
- 105 Martonyi János: Im. 7. 1.
- 106 Magyary Zoltán: Im. /1938/ 5. 1.
- 107 Weber Max: *Állam Politika Tudomány* /Bp., 1970/ 386. 1.
- 108 Magyary Zoltán: Im. /1938/ 27. 1.
- 109 Magyary Zoltán: Im. /1938/ 10. 1.
- 110 Magyary Zoltán: *A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása* /Bp., 1931/ 16. 1.
- 111 Tarján Imre: Im. 67. 1.
- 112 Tarján Imre: Im. 72. 1.
- 113 Kövessi József: *Laborizmus. Az új gazdasági rendszer fejlődése* /Debrecen, 1935/ 1. 1.
- 114 Uo.
- 115 Uo.

- 116 Tarján Imre: Im. 73. 1.
- 117 Uo.
- 118 Kövessi József: Im. 4. 1.
- 119 Uo.
- 120 Kövessi József: Im. 11. 1.
- 121 Tarján Imre: Im. 74. 1.
- 122 Kövessi József: Im. 8. 1.
- 123 Uo.
- 124 Kövessi József: Im. 7. 1.
- 125 Uo.
- 126 Weber Max: Im. 385. 1.
- 127 Antalfy György-Papp Ignác: 380-381. 1.
- 128 Kövessi József: Im. 15-16. 1.
- 129 Kövessi József: Im. 15. 1.
- 130 Antalfy György-Papp Ignác: Im. 381. 1.
- 131 Kövessi József: Im. 7. 1.